

NYPL RESEARCH LIBRARIES

3 3433 00018880 9

FESTSKRIFT

FRA

KJØBENHAVNS UNIVERSITET

I ANLEDNING AF

DERES MAJESTÆTER

KONG CHRISTIAN IX^s OG DRONNING LOUISES

GULDBRYLLUP

DEN 26. MAJ 1892

HERI: SØNDERJYLLANDS HISTORISKE RUNEMINDESMÆRKER

AF

DR. LUDV. F. A. WIMMER

PROFESSOR I DE NORDISKE SPROG

KJØBENHAVN

THIELES BOGTRYKKERI

1892

FESTSKRIFT

FRA

KJØBENHAVNS UNIVERSITET

I ANLEDNING AF

DERES MAJESTÆTER

KONG CHRISTIAN IX^S OG DRONNING LOUISES

GULDBRYLLUP

DEN 26. MAJ 1892

HERI: SØNDERJYLLANDS HISTORISKE RUNEMINDESMÆRKER

AF

DR. LUDV. F. A. WIMMER

PROFESSOR I DE NORDISKE SPROG

KJØBENHAVN

THIELES BOGTRYKKERI

1892

F. A. W.

UNIVERSITETSBIBLIOTEK
KJØBENHAVN

SØNDERJYLLANDS
HISTORISKE RUNEMINDESMÆRKER

AF

LUDV. F. A. WIMMER.

Er der plads for sagnet mellem monumenterne,
beholde vi det i vore historier; modsige monumenterne
sagnet, må dette vige som digt eller misforståelse eller
fejltagelse.

C. PALUDAN-MÜLLER.

Den fest, hvortil Universitetet indbyder ved dette skrift, er så sjælden, at den i løbet af de 1000 år, gennem hvilke vi i uafbrudt række kan følge den danske kongeslægts ned til vore dage, nu fejres for første gang. Guldbrylluppet er en mindernes fest for brudeparret selv, for deres slægt og venner; men når som i dag brudeparret er landets konge og dronning, så bliver deres bryllupsfest tillige en mindernes fest for alle landets borgere. Og mange minder, lyse og skønne, knytter sig for os alle til kongeparrets hjem i det forløbne halve århundrede; andre minder, glædelige og sørgelige, knytter sig i det samme tidsrum til vort lands historie. Mange af disse minder samler sig om landets gamle sydgrænse, hvor historien melder om den lange række af kampe lige fra Gorms og Tyres til Christian IX's og dronning Louises dage. Til disse egne knytter sig da også nogle af vore ældste og vigtigste historiske mindesmærker, der bringer os samtidige vidnesbyrd om kampene ved Tyres gamle vold for 900 til 1000 år siden.

Det er disse mindesmærker, jeg har valgt som æmne for den følgende afhandling, der indeholder en sproglig og historisk undersøgelse af de fire mærkelige runestene, som efterhånden er komne for dagen tæt ved det gamle Hedeby, og af hvilke de to, der blev fremdragne tidligst og omtrent samtidig (Hedeby-stenen og den ene Vedelspang-sten), nu i henved 100 år har haft en fredet plads i slotsparken ved Louisenlund.

*Vel blev det straks efter Hedeby-stenens fremkomst fra „sagkyndig“ side udtalt, at dens indskrift ikke havde nogen videnskabelig eller historisk betydning, da den indeholdt lutter ukendte navne (se Molbech, *Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Historie* s. 259, Thorsen, *De danske Runemindesmærker I*, s. 199 ff.). Statholderen i hertugdømmerne, prins Carl af Hessen-Cassel, anså dog dette mindesmærke for så vigtigt, at det omhyggelig burde bevares; ved hans omsorg blev det derfor flyttet til hans sommerbolig Louisenlund, hvor også Vedelspang-stenen noget senere fik plads. I den til prinsen dedicerede, for sin tid fortræffelige „Beschreibung und Erläuterung zweyer in der Nähe von Schleswig aufgefundenen Runensteine. Ein Versuch, als Beytrag zur*

Vaterländischen Alterthumskunde, von zureyen Freunden. Friederichsstadt 1799“ (62 sider 8° med 3 tavler) imødegår de uærvete forfattere [mekanikus J. C. Jürgensen og konrektor J. M. Schultz i Slesvig] den afrisende sagkyndige dom om indskriftens betydning således: „Gesetzt, dass auch kein einziger der uns übrig gebliebenen Steine für die Geschichte den geringsten Nutzen hätte — welches indessen noch nicht erwiesen ist — so würden diese ältesten Denkmäler unserer Sprache, wenn sie mit mehrerer Kritik, als bisher geschehen ist, behandelt würden, für die Geschichte sämtlicher skandischen Dialekte manchen nicht unrichtigen Beytrag liefern; und schon dadurch einen nicht unbeträchtlichen Nutzen für die ältere Völkergeschichte des Nordens haben.“ Man undres over den sunde sans og det klare blik, som giver sig udtryk i disse ord, hvori der ikke blot udtales tillid til, at en mere kritisk forskning i fremtiden vil forstå bedre end nutiden at vurdere disse mindesmærkers sproglige betydning, men hvori det også på den forsigtigste måde henstilles som muligt, at de kan få historisk betydning. For begge de slesvigske stenes vedkommende har eftertiden på den mærkeligste måde gjort de „to renners“ formodning til virkelighed. Den 1857 fremdragne Danevirke-sten og den 1887 opdagede nye Vedelspang-sten (‘Gottorp-stenen’) danner nemlig hver for sig et supplement til de to ældre stene, som med sikkerhed anviser dem deres plads i vort fedrelands historie.

Min beskrivelse og læsning af mindesmærkerne grunder sig på personlig undersøgelse i sommeren 1879 af stenene i Louisenlund og Danevirke-stenen, ved hvilken lejlighed også de tegninger, der ledsager denne afhandling, blev udførte af prof. Magnus Petersen. Den overordenlige elskværdighed og gæstfrihed, hvormed vi ved den lejlighed blev modtagne af Hs Majestæts høje slægt på Louisenlund, hvor den senere afdøde hertug Friedrich uagtet sin legemlige svaghed personlig ledsagede os til runestenene og senere sammen med sin familie viste den største interesse for undersøgelsen, der strakte sig over to dage, hører til de kærester minder fra mine mange runologiske rejser.

Den senest fundne Vedelspang-sten har jeg, ligeledes sammen med Magnus Petersen, undersøgt i år i musæet i Kiel og samtidig foretaget et fornyet eftersyn af stenene i Louisenlund og ved Danevirke.

De skriftlige optegnelser i Norden tilhører som bekendt en forholdsvis sen tid. Nordboens hu stod i lange tider til at udføre bedrifter, men ikke til at optegne dem. Da man endelig ned i middelalderen fik en nordisk historieskrivning, havde mindet om fortids dåd på mange måder formet sig i sagn og sang, der var overleveret fra slægt til slægt. Men af sagnenes masse fastholdes i tidernes løb kun de mærkeligste, og disse vokser og ændres på forskellig vis; ikke blot væves de hjemlige sagn ind i hinanden, men de blander sig med fremmede sagn, der overføres på hjemlige forhold, og vi står over for en mundtlig overlevering, hvor det bliver historieskriverens opgave at skelne mellem sandhed og digt. At de ældste historieskivere ikke stillede og vanskelig kunde stille sig en sådan opgave, behøver ikke nærmere at påvises. De nedskrev da sagnene væsenlig i den form, hvori de fandt dem på folkets læber, og altid vil vi Danske stå i taknemmelig gæld til Saxo for den rigdom, han har overleveret os af gamle sagn og sange. Vi må da ikke bebrejde ham, at hans fortællinger ofte er forvirrede og selvmodsigende, eller at de jævnlig står i strid med andre både ældre og samtidige kilder.

For nyere historikere stillede sig altså den opgave at bringe orden og klarhed i den forvirrede masse, at give historien, hvad der tilhørte den, og overlade digtningen, hvad der ene tilkom den. Det kunde være en lokkende opgave for lærdom og skarpsindighed; men på mange punkter var opgaven så vanskelig, at den ikke kunde løses og næppe nogensinde vil blive løst. Ikke engang det vigtigste hjælpemiddel, som stod til de nyere historikeres rådighed, gennemforskningen af fremmede kilder, der i alder langt overgik de nordiske og derfor stod begivenhederne langt nærmere, og sammenligningen mellem bægge har formået at løse en mængde af de tvivl, som knytter sig til Nordens oldhistorie; alt for ofte er nemlig de fremmede kilder tavse netop om de forhold, hvorom vi helst ønskede oplysning.

I mangfoldige tilfælde er derfor fremstillingen af vort lands oldhistorie bygget på mer eller mindre lærde hypoteser, på mer eller mindre skarpsindige forklaringer og sammenstillinger, og således vil det ifølge forholdenes natur altid være.

Kun hvor et samtidigt mindesmærke kan tale til os, spredes ofte på en forunderlig måde sagnenes tåge, og hvad der før stod uklart og forvirret, kan pludselig stille sig for os i et uanet lys. Nu er vi Danske i modsætning til vore frændefolk så lykkelige at have en række af sådanne samtidige historiske mindesmærker, der i korte, men dog indholdsrige sætninger fortæller os om begivenheder af vor ældste historie. Og disse mindesmærker er så meget mere betydningsfulde, som de begynder just med det kongepar, fra hvilket den danske kongeat i uafbrudt linje når ned til vore dage.

Men også og ikke mindst her må kritikken selvfølgelig være vågen; kun de mindesmærker tør benyttes som historiske kildeskrifter, om hvilke det sikkert kan bevises, at de handler om virkelige historiske personer. Men i så henseende må al tvivl svinde, når den lille Jællingestenen siger, at „Gorm konge gjorde dette mindesmærke efter Tyre sin kone, Danmarks bod (frelse)“, eller når den store Jællingestenen fortæller, at „Harald konge bød gøre dette mindesmærke efter Gorm sin fader og efter Tyre sin moder, den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne“.*) Ganske anderledes forholder det sig derimod med et par andre mindesmærker, som man ligeledes har villet sætte i forbindelse med Jællingestenerne, men som ingeniørene tør bruges som historiske monumenter, således som jeg har påvist i afhandlingen „Den såkaldte Jællingekredses runestene“ i *Opuscula philologica ad I. N. Madvigium*, 1876, s. 193 ff. Som erstatning for, at disse mindesmærker må udgå af de sikre historiske kilders tal, er der imidlertid i den nyeste tid fremdraget en hidtil ukendt indskrift, der ikke blot selv giver os vigtige historiske oplysninger, men også kaster et uventet lys over et af de ældre mindesmærker, der indtil denne nye opdagelse var og måtte være genstand for mange tvivl, nemlig Vedelspangstenen i Louisenlund. Netop 90 år efter at denne var opdaget, indtraf nemlig det i runologiens historie enestående tilfælde, at der i Slesvig fremdroges en ny runesten, som løste største delen af

*) Min læsning og oversættelse af indskriften har jeg bl. a. offentliggjort i artiklen „Dansk sprog“ i „Nordisk Conversationslexikon“ II, 1885, s. 468. At indskriftens slutning ikke tillader nogen som helst anden læsning end ovenstående, vil blive nærmere begrundet i mit runeværk.

de tvivl, der var knyttede til det ældre mindesmærke. I min afhandling om døbefonten i Åkirkeby kirke (1887) s. 2, not. 1 kunde jeg ganske kort antyde vigtigheden af det nye fund, som R. v. Liliencron kort tid efter gjorde til genstand for en indgående og sagkyndig behandling (Der Runenstein von Gottorp. König Sigtrygg's Stein im Schleswig-Holsteinischen Museum vaterländischer Altertümer zu Kiel. Mit einem Anhang von H. Handelmann. Kiel 1888). Flere tvivlsmaal både med hensyn til læsning og forståelse af indskrifterne står dog endnu tilbage, så at en ny behandling ikke kan kaldes overflødig. Bægge stene, der har udgjort dele af et stort gravminde (*kumbl*) i egnen om Vedelspang, benævner jeg efter denne by og kalder den tidligst fundne Vedelspang-stenen I, den senest fundne Vedelspang-stenen II, ved hvilke navne jeg dog ikke vil fastslå noget med hensyn til det indbyrdes aldersforhold mellem bægge stene.

Vedelspang-stenene.

Vedelspang-stenen I

(i slotsparken ved Louisenlund).

Stenen, som nu er meget medtaget, men oprindelig har været et ualmindelig smukt og anseligt mindesmærke, består af blågrå, grovkornet granit. Da den 1797 opdagedes af landmanden Jürgen Meggers fra Vedelspang, der året i forvejen også havde fremdraget Hedeby-stenen, lå den, brudt i to store stykker, i den nordvestlige del af Selk nor ved vadestedet mellem dette og Haddeby nor. Som indskriften viser, har den oprindelig stået på eller ved en høj, hvorfra den uden tvivl i nyere tid er flyttet hen til vadestedet for at tjæne til mærke for dem, der vilde benytte dette. Da der på stenen ikke findes spor af ydre vold, kan det ikke antages, at den forsætlig er kløvet; men om bruddet skyldes uheld eller uforsigtighed ved flytningen, idet den vældige sten kan tænkes at være styrtet om og sprængt ved sin egen vægt, eller om det er fremkaldt ved vandets og isens langvarige indvirkning, lader sig ikke afgøre; for det sidste taler efter min mening den omstændighed, at det uregelmæssige brud, således som den gamle beskrivelse fremhæver, går gennem en åre i graniten, der for en stor del består af feldspat og glimmer. Stenens sammenhængskraft på dette sted kan derfor have været ringe, så at stykkerne efterhånden har løsnet sig fra hinanden.

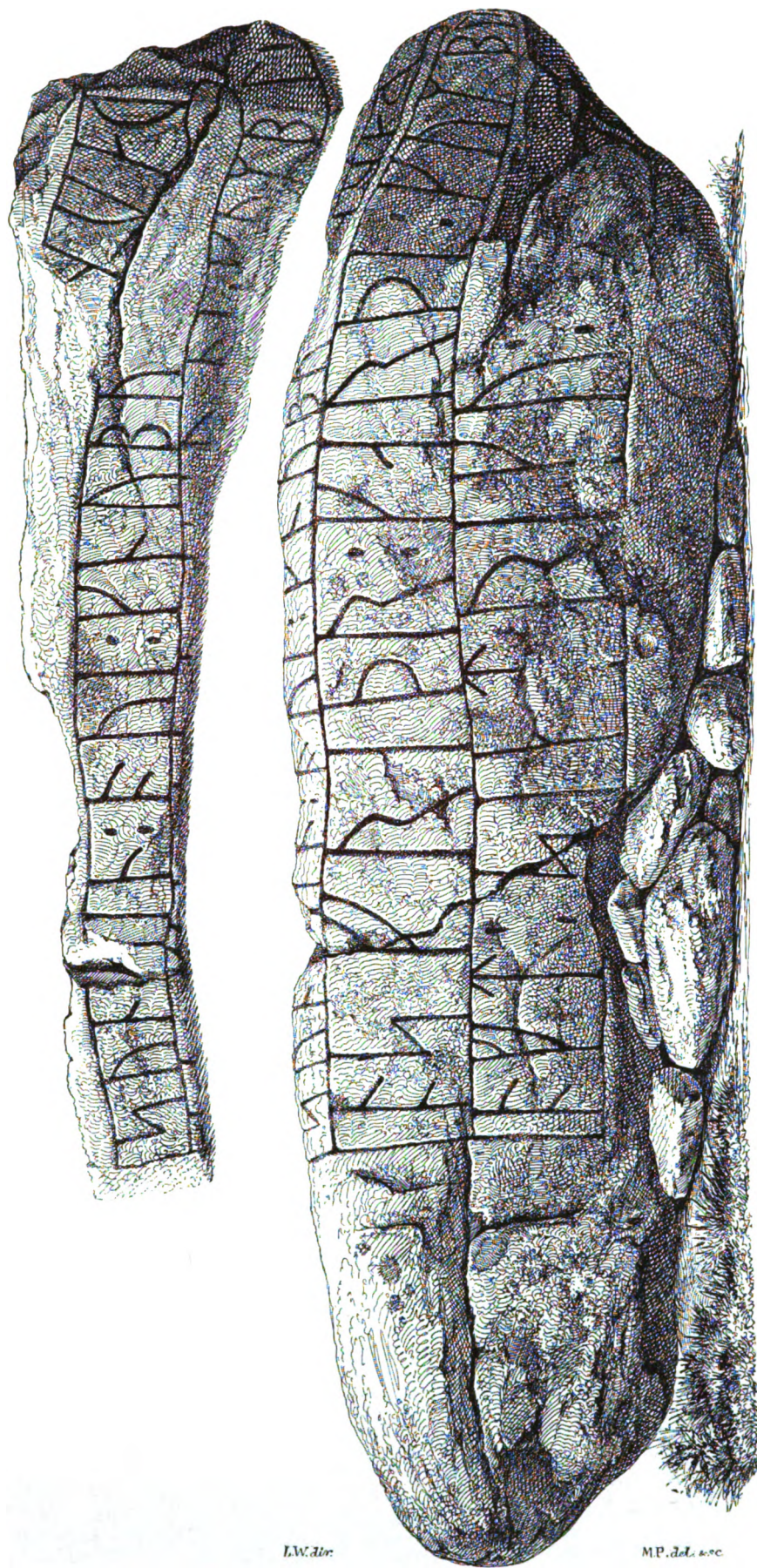
I form minder stenen ikke så lidt om den store Århus-sten, og der er ingen tvivl om, at den oprindeligt har stået oprejst ligesom denne. I det lille foran nævnte skrift, hvori Vedelspang-stenen blev behandlet kort tid efter sin fremkomst, udtales imidlertid den formodning, at den oprindeligt havde ligget ned, hvilket sikkert har foranlediget, at den ved flytningen til Louisenlund fik denne stilling, som den senere har bevaret. På det samme sted i parken, hvor Hedeby-stenen noget tidligere var bleven rejst, ligger den, hvilende på et underlag af mindre stene, således som den er fremstillet på tegningen.

De to store stykker, hvori stenen er kløvet, er løst sammenstillede. Heldigvis har indskriftsiden kun lidt ubetydeligt ved bruddet; derimod er bagsiden meget medtaget, idet større stykker her har løsnet sig og er forsvundne (dette må antages at være sket, før end stenen flyttedes fra vadestedet til sin nuværende plads); et enkelt stykke er dog endnu bevaret og henlagt løst i bruddet.

Stenens længde er godt 7' 6" (236 cm.), tykkelsen på midten (ved l i hl) 2' 4" (73,5 cm.). Runerne er i begyndelsen af indskriften (den mellemste linje) i gennemsnit 8" (21 cm.) og når i slutningen af linjen til højre en størrelse af indtil 10" (26 cm.)*), hvorimod de aftager betydelig i slutningen af den mellemste linje, hvor de to sidste (bl) ligesom flere af runerne på kanten kun er omtr. 4½" (11 cm.).

I nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv findes en smuk, kunstnerisk udført tegning af stenen ved afdøde Heinrich Hansen (fra 1856). Denne tegning er benyttet af Rafn (Annaler f. nord. Oldk. og Hist. 1859) og ligger med et par rettelser, der senere er foretagne med blyant, til grund for afbildningen hos Thorsen (De danske Runemindesmærker I, s. 43), som også gengives hos Stephens (Old-northern Runic Monuments II, s. 822). Denne afbildning lider dog, som jeg har bemærket i „Die runenschrift“ s. 293 not. 1, af flere unøjagtigheder i gengivelsen af de enkelte runeformer: særlig må r-formen i *ǫsfriþr* og *karþi* med bistaven helt ind til hovedstaven betegnes som uheldig (i det sidste ord har den originale tegning dog kun en lille forlængelse af bistaven). Indskriften på kanten er kun gengivet sammen med indskriften på forsiden og derfor stærkt forkortet, så at den ikke giver et tydeligt billede af runeformerne; det er desuden overset, at rammlinjen over ordet *kumbl* bøjer om på kanten lidt foran l og løber hen over þ i *þaun*,

*) Hos Thorsen angives runernes størrelse alt for lille (5 og 6" i stedet for 8 og 10"), uagtet allerede den gamle beskrivelse har det rigtige.

L.W. dir.

M.P. det. w.c.

$\frac{1}{10}$

Vedelspang-stenen I.

hvorpå den over a taber sig i en naturlig rævne i stenen, der er benyttet som ramme-
streg for den øvrige del af dette ord; også under þaun findes en tydelig rammelinje.

Efter s i siktriku har H. Hansens tegning rigtig to rette stave i steden
for den gamle tegnings h. På afbildningen hos Thorsen er dette h imidlertid atter
indført, og Thorsen bemærker herom: „Hvad læsningen angår, da kunde det
synes ved første øjekast, at den anden rune ikke så lige er u, men at der mulig
i stedet for kunde læses et dobbelt i, hvilket også er antydet på afbildningen her.
Det vilde være noget ganske usædvanligt, men undtagelsesvis kan forsåvidt mangan-
ting være ikke umulig. Ved gentaget eftersyn vil det imidlertid vise sig, at det,
der i så fald skulde være det andet i, ikke har præg af kunstig tilblivelse og
langtfra har i den øvre halvdel den fulde dybde, hvorimod denne bestemt findes
i den øjensynlig udhuggede krumme tværstreg, hvorved u dannes. Efter at have
betragtet indskriften oftere i forskellig, og også i meget god belysning, holder jeg
mig fuldt forvisset om, at der står sikkert u“ (s. 55 f.). Som bekendt manglede
Thorsen ganske ævne til selv at opfatte udslidte og utydelige tegn i en indskrift,
og alt hvad han her siger om u er fuldstændig urigtigt; det er nemlig klart, at
han af en rent theoretisk grund har ladet sig forlede til at læse su, idet han
antager, at *-trygg* (i *Sigtrygg*) med runer måtte skrives *-truk*, hvorimod han i
-triku finder genstandsformen af ordet *drengr!* (sml. min afhandling „Den historiske
sprogforskning og modersmålet“ s. 41 f. = Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1868,
s. 297 f.). Indskriften har imidlertid meget tydelig si og derefter en ret stav som
på H. Hansens tegning; men det er her overset, at der på denne stav endnu
findes sikker lævning af den nederste del af bistaven til ʃ, hvoraf også den
øverste del fremtræder meget bestemt i en afflisning foran venstre bistav i ↑
(dette ʃ har haft ganske samme form som det følgende i ordets slutning). Hvad
der på den gamle tegning og hos Thorsen er blevet anset for øverste del af
bistaven i h, er kun en uregelmæssig naturlig rævne (skøre) i stenen, der
strækker sig fra i over k hen til t. De stærke afflisninger, som har borttaget
største delen af bistaven i ʃ, strækker sig også hen over de fire følgende runer
trik og gör dem meget utydelige i den nederste del, hvilket dog hverken er
antydning på H. Hansens tegning eller på Thorsens afbildning. *)

*) Også på den gamle tegning er disse runer fuldstændige og meget tydelige; men afflisningerne,
der har beskadiget dem, kan ikke være fremkomne, efter at denne og H. Hansens tegning blev
taget; de må være langt ældre og skriver sig uden tvivl fra den tid, da stenen lå som afviser i
vadestedet. De afflisede runer findes nemlig på den mest fremstående del af stenen, og de var

Ved bruddet er et lille stykke af nederste del af s i siktriku forsvundet; ligeledes mangler i indskriften på kanten største delen af s i sin og vistnok også skilletegnet (to punkter) efter det foregående sun.

De efter sin: følgende ord $\mathfrak{aui} : \mathfrak{knubu}$ og måden, hvorpå man havde søgt at tolke dem, måtte vække mange betænkeligheder, og det lå derfor nær at formode, at der kunde være en eller anden fejl i gengivelsen. Allerede Liljegren havde overhugget knuden ved i steden for \mathfrak{aui} at læse $\mathfrak{a} \mathfrak{u} \mathfrak{k}$ (Run-Urkunder no. 1549), hvorved alle vanskeligheder vilde løses på den simpleste måde. Ved min undersøgelse 1879 havde jeg naturligvis opmærksomheden særlig rettet herpå. Hver enkelt rune i de nævnte ord står imidlertid så klar og skarp, at de ikke tilsteder nogen som helst anden læsning end $\mathfrak{aui} : \mathfrak{knubu}$. På grund af en naturlig — næppe ved afskalning fremkaldt — fordybning i stenen ligger toppen af l lavere end den nederste del og end det foregående \mathfrak{h} og det følgende \mathfrak{P} .*) Fordybningen kan derfor i forening med de mange små ujævnheder i stenen ved flygtig betragtning give det udseende af, at runen både til højre og til venstre kan have haft en bistav anbragt temmelig langt oppe på hovedstaven, at her altså kan have stået \mathfrak{Y} ; men i virkeligheden findes der i fordybningen intet som helst spor af huggede linjer med undtagelse af den klare og tydelige top af l-runen; og det vil let ses, at hvis et \mathfrak{P} skulde antages at have stået her, vilde det få en fra de øvrige \mathfrak{P} -runer i indskriften ganske afvigende form. På lignende måde som ved l findes også en lille fordybning på højre side af \mathfrak{t} -runens top i det følgende \mathfrak{knubu} , og den, der absolut vil læse \mathfrak{P} i steden for l, må konsekvent også finde bistaven af en \mathfrak{P} -rune ved toppen af \mathfrak{t} . I begge tilfælde vilde \mathfrak{P} få ganske samme udseende med kort bistav højt oppe på hovedstaven og som sagt være helt forskelligt fra de mange andre \mathfrak{P} -runer i indskriften. Jeg må altså fastslå som utvivlsomt, at her aldrig har stået andet end det også nu fuldkomne klare og bestemte $\mathfrak{hhl} \mathfrak{aui}$. Dette resultat har jeg atter fået bekræftet ved en fornyet undersøgelse af indskriften i år, der nærmest var foranlediget ved v. Liliencrons udtalelser om forskellige enkeltheder i hans tolkning

altså særlig udsatte for slid og ødelæggelse, således som vi kender det fra mange andre runestene. v. Liliencrons formodning, at navnet siktriku allerede i oldtiden skulde være forsættelig ødelagt med et instrument eller en spids sten (s. 11), savner enhver grund.

*) Hvis fordybningen skyldes en afflisning, må denne enten være ældre end indskriften, eller samtidig med og fremkaldt ved denne; men i ethvert tilfælde fandtes fordybningen i stenen, da i-runen blev indhugget, eftersom dennes øverste klare og skarpt afgrænsede del netop ligger i fordybningen.

af 'Gottorp-stenen'. Angående \mathfrak{h} bemærker han s. 11 meget forsigtig: „Es ist nicht zu leugnen, dass an dem I keine spuren eines kennstriches, der es zum \mathfrak{Y} machen würde, erkennbar sind; die möglichkeit bleibt aber immerhin, dass die betreffende stelle des steines defekt ist“; men s. 26 synes den antydede mulighed at være bleven til vished, idet han her uden videre kalder I „die immerhin zweifelhafte, weil defekte dritte rune“. På bægge steder erklærer han dog \mathfrak{h} for det sandsynligste. Jeg kan imidlertid ikke være enig med v. Liliencron i, at stenen eller runen er „defekt“, og må derfor bestemt fastholde, at der ingen grund er til at nære tvivl om den rette læsning.

For øvrigt må indskriften i det hele betegnes som meget tydelig; men dens runeformer afviger betydelig fra dem, der bruges på samtidige danske stene. Dette gælder særlig m-runen i ordet kumbl, som har formen \mathfrak{Y} . Rigtignok siger v. Liliencron om denne rune: „Dass in dem worte kumble wirklich ein \mathfrak{Y} stehe, wie Thorsen gelesen hat und in seiner zeichnung giebt, glaube ich nicht. Von den kennstrichen entdeckte ich keine spur, und der gerade strich, den Thorsen für den stab ansieht, ist vielmehr der einfassungsstrich, mit dem der runenmeister hier die zeile schloss; er geht von oben bis an die andre einfassungslinie“ (s. 11). Denne udtalelse kan jeg kun forklare af, at v. Liliencron ikke tidligere har haft lejlighed til at undersøge runeindskrifter, og at hans øje derfor naturlig mangler den øvelse, som er nødvendig til at opfatte skrifttegnene nøjagtig; mulig har han også foretaget undersøgelsen af Vedelspang-stenen under uheldige belsyningsforhold. Den nævnte rune viser sig nemlig ikke blot i hovedstaven, men også i bistavene så klart og skarpt både på stenen selv og på mine aftryk fra 1879 og 1892, at der ikke kan være mindste tvivl om dens form. Den dannes af en lang hovedstav med et par forholdsvis meget små rundagtige bistave ved toppen; dog er hovedstaven ikke ført helt igennem op til rammelinjen, men ender ved begyndelsen af bistavene. *) Denne ejendommelige og enestående m-form opfatter jeg som en uvæsenlig ændring af den, der findes på Rök-stenen (Die

*) Når den gamle beskrivelse, som i øvrigt gengiver runerne nogenlunde nøjagtig, fører hovedstaven helt igennem, er tegneren åbenbart bleven forledet til denne fejltagelse af de naturlige ujævnheder i stenen mellem bistavene. Denne tegning har også urigtig to punkter mellem kum og det følgende b; stenen selv har her ikke spor af huggede punkter, men en lille af mange ujævnheder omgiven knude, som har foranlediget runeristeren til at rykke b noget længere fra m, end han ellers vilde have gjort. Naturlige ujævnheder i stenen har ligeledes forledet den gamle tegner til at se to punkter mellem siktri (hans sutri) og ku. Endelig har han opfattet det langagtige skilletegn efter kumbl som i-runen.

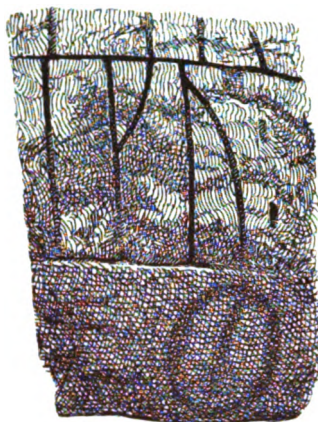
runenschr. s. 289 ff.), med hvilken vor indskrift også viser lighed i andre runeformer, særlig u, r og til dels þ, hvis bistave både kan begynde neden for hovedstaven og ved dens top *). Endelig har a- og n-runen på Vedelspang-stenen gennemgående formerne 1 og 1, for hvilke runer Rök-stenen bruger 1 og 1. Derimod findes b og s på Vedelspang-stenen i de sædvanlige, fra Rök-stenen afvigende former.

Som skilletegn bruges en enkelt gang (efter kumbl) en usædvanlig lang streg (godt 2" = 5,3 cm.), ellers to (som oftest langagtige) punkter.

Foruden den egenlige indskrift findes der på stenens kant under h i siktriku et ejendommeligt tegn, nemlig en ovalformet figur, godt 7" (18,5 cm.) lang og 6" (omtr. 16 cm.) bred, med en streg på langs gennem midten; strengen kan dog ikke følges helt til ovalens nederste del, og det må henstilles som tvivlsomt, om den fra først af har været ført helt igennem. Dette tegn har en fra indskriften aldeles forskellig karakter, og dets brede, bløde linjer er indhuggede på en ganske anden måde end runerne. Tegnet er altså ikke samtidigt med indskriften, men uden tvivl meget ældre end denne og samtidigt med den lille skålformede fordybning, der findes under ↑ i siktriku; af sådanne fordybninger har stenen mulig båret flere, der er forsvundne ved bruddet. Allerede ved min undersøgelse 1879 var jeg kommen til dette resultat angående forholdet mellem indskriften og det nævnte tegn; men dette var den gang vanskeligt at undersøge på grund af stenens stilling, da kanten, hvorpå det findes, vender nedad mod jorden. Medens det derfor gengives på den gamle tegning, er det oversat af H. Hansen og mærkelig nok heller ikke bemærket af Thorsen, som først senere har omtalt det (De danske Runemindesmærker I, s. 349 not.); på Thorsens, af Stephens benyttede tegning er det derimod tilføjet. Dog er det intetsteds gengivet nøjagtig. Ved min undersøgelse i år lod jeg derfor stenen dreje så meget om på siden, at tegnet med lethed kunde undersøges og aftryk tages deraf. Dets form og stilling i forhold til de ovenstående runer ses af omstående gengivelse. Undersøgelsen i år bekræftede i enhver henseende min tidligere formodning, at tegnet er langt ældre end runeindskriften og for så vidt altså ikke står i nogen direkte forbindelse med denne. Men jeg må selvfølgelig henstille det som tvivlsomt, om man endnu i den yngre jernalder på indskriftens tid har tillagt tegnet religiøs betydning og derfor med forsæt har bevaret det på

*) Især i u-runen i ui begynder bistaven langt nede på hovedstaven.

stenen. Meget sandsynligt forekommer dette mig dog ikke, da der også på andre af vore runestene findes ældre skålformede fordybninger og andre „hällristnings-tegn“, som åbenbart ikke har det mindste med vedkommende indskrifter at gøre.

Indskriften er anbragt på to sammenstødende sider af stenen i tre linjer, der alle løber fra venstre til højre og fortil lukkes med en rammestreg. Den begynder på forsiden i linjen til venstre, som løber over toppen og drejer om på kanten til det dermed forbundne ord þaun; derpå følger linjen til højre på forsiden og endelig linjen på kanten. Efter det foran udviklede må den altså gengives således:

ǫsfriþr : karþi : kumbl þaun
 ǫft : siktriku :
 sun [:] sin : ǫui : knubu

Tolkningen af et par af disse ord frembyder så store vanskeligheder, at jeg uden betænkning vover at kalde det umuligt nogensinde at nå til sikre resultater med hensyn til indskriftens betydning, hvis den stod alene. Ikke blot vilde nemlig de største tvivl altid knytte sig til forståelsen af ordene ǫui : knubu; men også med hensyn til indskriftens første ord ǫsfriþr måtte det henstilles som usikkert, om det var et mands- eller et kvindenavn (altså svarende til et isl. *Ásfreðr* eller *Ásfríðr*). Da et langt større antal runestene er rejst af mænd end af kvinder, lå det unægtelig nærmest at opfatte det som mandsnavnet, således som alle tidligere fortolkere har gjort. Denne opfattelse var dog sikkert tillige i høj grad påvirket af den omstændighed, at *Osfred* kan påvises som navn på personer, der kendes fra Danmarks ældre historie. At der mellem de underhandlere, som kong Hemming 811 sendte til kejser Karl den store for at slutte forlig med

ham, fandtes tre med navnet Osfred, er allerede anført i den ældste tolkning af indskriften; dog tilføjer forfatterne med deres sædvanlige sunde omdømme: „aber dieser Umstand ist sehr trüglich“ (s. 57). Derimod sætter både Rafn (Annaler f. nord. Oldk. 1859, s. 146 ff.) og Thorsen (De da. Runemindesm. I, s. 81 ff.) for alvor runestenens *ásfriþr* i forbindelse med de nævnte mænd, og Thorsen udtaler herom: „Ikke således dog, at runestenens hidhørende navn ligefrem må være en af de tre nævnte mænd, men der er intet til hinder derfor“ (s. 85). *) I denne udtalelse ligger der en mærkelig miskendelse af den tid, til hvilken Vedelspangstenen må henføres: i stedet for til begyndelsen af det 9de årh. henviser sprog- og runeformer den efter min mening bestemt til midten af det 10de årh. (se Die runenschr. s. 293 og oftere). Afstanden mellem disse tidsbestemmelser er jo imidlertid så stor, at den let kunde vække tvivl om pålideligheden af tidsbestemmelser i det hele, når talen er om runeindskrifter. Det er derfor heldigt, at fremdragelsen af et nyt runemindesmærke i Slesvig på den mest uventede og overraskende måde har været i stand til at løse de tvivl, der kunde knyttes til det ældre mindesmærke ikke blot med hensyn til tidsbestemmelsen, men også med hensyn til den rette forståelse af de fleste enkeltheder i indskriften. Dette nye mindesmærke er

Vedelspang-stenen II

(Gottorp-stenen, i musæet i Kiel).

Da man i sommeren 1887 på grund af nye byggearbejder i Gottorp slot optog fundamenterne til de gamle bastioner, der siden det 16de årh. har omgivet slottet, fandt man i grunden til den sydøstlige bastion en granitblok indmuret, på hvilken arbejderne opdagede skrifttegn. De tilkaldte derfor stenhugger Petersen fra Slesvig, en søn af den mand, som 1857 havde reddet Danevirke-stenen; denne begivenhed stod endnu klar for sønnen, og han så straks, at det var en ny runesten, der var kommen for dagen.

*) C. Rosenberg, som naturligvis ikke kunde fælde nogen selvstændig dom om dette spørgsmål, siger i tilslutning til Rafn og Thorsen: „Da indskriftens „Vi-höjen“ røber hedensk tid, altså godt kan være så gammel [fra 810—11], kan man ikke kalde det overdrevent dristigt, om nogen vil tænke sig, at stenens *Ásfred* har været en af disse tre underhandlere“ (Nordboernes Aandsliv I, s. 104).

Nogen tid efter opdagelsen blev stenen overladt oldsagsmusæet i Kiel, hvor den nu er opstillet. Før overførelsen til Kiel var den dog bleven omhyggelig undersøgt af klosterprovsten i Slesvig, baron R. v. Liliencron, som straks gjorde den til genstand for en grundig og alsidig behandling i det foran nævnte skrift.

Stenen, der består af lysegrå granit, er overordenlig vel bevaret, men temmelig uanselig i sammenligning med den ældre Vedelspang-sten. Dens hele højde er nemlig kun 3' 11 $\frac{1}{2}$ " (124 cm.), den største bredde 1' 4 $\frac{1}{2}$ " (43 cm.). Runerne er fra 3 $\frac{1}{2}$ til 5 $\frac{1}{2}$ " (9 til 14 cm.) høje.

Indskriften, i hvilken alle runer står meget klart og skarpt, løber bustrofedon og er fordelt i tre linjer på forsiden, af hvilke den midterste indeholder begyndelsen; derefter følger linjen til venstre og endelig linjen til højre, som fortsættes over stenens top og løber ned ad bagsiden, der desuden indeholder en linje med indskriftens slutning. Det er åbenbart, at stenen på flere steder er bleven afglattet, før end indskriften indhuggedes. Flere ujævnheder og knuder findes dog endnu på den; særlig har bagsiden en stor fremstående knude, der når op til enden af første linje og begrænser ordet : auk i begyndelsen af anden linje.

Rammestreger findes på forsiden foran alle tre linjer nederst på stenen, altså ved begyndelsen af den første og tredje linje og ved slutningen af den anden. På bagsiden afslutter en rammestreg bægge linjer; også foran sidste linjes : auk findes så stort et stykke af en rammestreg, som den ovenfor liggende knude i stenen har tilladt at anbringe. Som skilletegn bruges overalt to langagtige punkter. Punkter findes ikke og har aldrig været anbragte efter karpi i slutningen af første linje på forsiden; derimod er de meget tydelige foran auk i sidste linje på bagsiden; men de har her af hensyn til knuden måttet rykkes langt ned.

I modsætning til Vedelspang-stenen I stemmer runeformerne i denne indskrift nøje med dem, vi ellers kender fra de danske runestene. Enkelte tegn fremviser noget afvekslende former, dog ikke mere end i flere andre indskrifter; særlig gælder det þ- og u-runen, hvilken sidste både findes åben og lukket foroven. Enkelte linjer eller hele runer er forholdsvis fine i sammenligning med andre. Alle disse små forskelligheder har tegningen søgt så vidt muligt at efterligne.

Hele indskriften, om hvis læsning der ikke på noget sted kan være tvivl, lyder:

(Forsiden) ui : ʒsfriþr : karþi
 kubl : þausi : tutir : uþinka
 rs : ʒft : siktriuk : k
 (Toppen) unuk (bistaven i ʒ står på bagsiden)
 (Bagsiden) : sun : sin :
 : auk : knubu :

Efter at stenen var overført til Kiel og her underkastet en ny omhyggelig rensning, opdagede musæets nuværende direktør, frøken J. Mestorf, øverst på kanten til venstre et par tidligere oversete runer, som man læste ʒND kuþ, om hvis betydning v. Liliencron dog udtaler sig med største forsigtighed (s. 26). Der kan ingen tvivl være om, at der på dette sted virkelig findes nogle runer, hvis hovedstave har en længde af 3¹/₂” og hviler på en meget svagt fremtrædende rammestreg; men disse runer har en ganske anden karakter end den øvrige indskrift, idet de er indristede overordenlig fint og svagt, så at de i det hele træder meget utydelig frem. For ganske sikre anser jeg dog de to første (ʒN); derimod læser jeg ikke den tredje som D, men finder her hovedstaven og øverste halvdel af et B, hvis nederste del vel er overordenlig utydelig, men dog i heldig belysning endnu kan følges. Jeg tror herefter at se nogle endnu svagere og utydeligere spor af huggede linjer, men tør ikke bestemt påstå det, da ujævnhederne i stenen let kan antage skuffende lighed med sådanne fine linjer. De tre runer kub skriver sig fra en forholdsvis meget sen tid, og de skyldes efter min overbevisning en mand, der har forsøgt at efterligne det lige ovenfor på stenens tilstødende kant stående kubl. Men i ethvert tilfælde er disse runer ikke ristede i oldtiden og har altså intet som helst at gøre med den egentlige indskrift, så at vi helt må se bort fra dem ved tolkningen af denne.

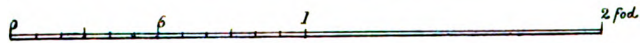
Når vi undtager det første ui, kan ingen indskrift være tydeligere end den nyfundne Vedelspang-stens. Men indskriften er ikke blot selv klar; den viser os tillige betydningen af indskriften på den ældre Vedelspang-sten, der indeholder væsentlig det samme som den nyfundne, dog med en enkelt afvigelse, et par udeladelser og nogle forskelligheder i sprog- og runeformer, hvorom nærmere nedenfor.

Først og fremmest er tvivlene med hensyn til den ældre stens ʒsfriþr og knubu nu løste, idet ʒsfriþr på den nyfundne sten kalder sig „Odinkars datter“, og knubu her er ejeform af mandsnavnet knuba ʒ: *Gnúpa* (se nedenfor), Asfrids ægtefælle og Sigtryggs fader.

L.W. dis.

M.P. del. asc.

$\frac{1}{8}$

Vedelspang-stenen II.

Også den væsenligste og mærkeligste forskel mellem de to indskrifter, den ældres \mathfrak{aui} lige over for den yngres auk, har man trot sig berettiget til at hæve ved uden videre at forandre \mathfrak{aui} til \mathfrak{auk} . Herimod er det derfor nødvendigt i tide at nedlægge den bestemtteste indsigelse. Uagtet v. Liliencron, som foran bemærket, har udtalt sig med stor forsigtighed om dette spørgsmål, anser Handelsmann i sit anhang til Liliencrons afhandling (s. 29) \mathfrak{auk} for utvivlsomt og kalder det endogså med urette „die berichtigte lesung durch herrn v. Liliencron“, ligesom han i „Neue Mittheilungen von den Runensteinen bei Schleswig“, Kiel 1889, s. 4 uden videre slår læsemåden auk, \mathfrak{auk} på bægge stene fast. Men selv en rune- og sprogforsker som Sophus Bugge har til min forundring udtalt samme mening og af den nyfundne stens auk ladet sig forlede til at anse Liljegrens gamle rettelse af \mathfrak{aui} til \mathfrak{auk} for sikker (Antiquar. Tidskrift för Sverige X, 314). Selv om Bugge tidligere havde haft denne mening, forekommer det mig, at netop fremdragelsen af den nye sten måtte gøre ham i højeste grad betænkelig ved at fastholde den. Allerede skrivemåden \mathfrak{auk} for auk i en så gammel indskrift som Vedelspang-stenens vilde være højst påfaldende og kan ikke uden videre sammenstilles med \mathfrak{aft} . Medens bægge stene nemlig har \mathfrak{aft} , skriver den nyfundne rigtig auk, hvorimod den ældre efter rettelsen skulde have brugt \mathfrak{auk} . Denne skrivemåde kendes dog ellers først fra en tid, da $\mathfrak{þ}$ og \mathfrak{t} brugtes i flæng (Köpinge i Skåne; Die runenschr. s. 320), hvorimod \mathfrak{aft} , \mathfrak{aftir} også kan findes i en tid, da de to tegn og lyd endnu holdes nøje ud fra hinanden. Skrivemåden \mathfrak{aft} for \mathfrak{aft} på Vedelspang-stenene opfatter jeg derfor som en famlende betegnelse for en lyd, som runeristerne har haft vanskelighed ved at opfatte nøjagtig, hvad der blandt andet støttes derved, at vi allerede ved år 900 i samme indskrift (Glavendrup-stenen) kan finde dette ord skrevet både \mathfrak{aft} (nærmest $\mathfrak{æft}$) og \mathfrak{auft} (nærmest $\mathfrak{øft}$). Selv om man imidlertid vilde se bort fra skrivemåden \mathfrak{auk} for auk, synes det mig, at der er en anden omstændighed, som i højeste grad måtte gøre enhver, der er fortrolig med indskrifttolkning, betænkelig ved at ændre \mathfrak{aui} , nemlig at det mærkelige \mathfrak{ui} på den ældre sten genfindes på den nye. Men jeg indrømmer, at man ved at føre de principer for indskriftlæsning og -tolkning, som ikke nærer betænkelighed ved at foretage en rettelse af denne art, en smule videre, med største lethed vil være i stand til at fjærne alle mulige vanskeligheder i bægge indskrifter og få dem bægge til at stemme nøje; man behøver jo kun at ændre den enes $\mathfrak{þhl}$ til $\mathfrak{þhʀ}$ og at erklære \mathfrak{hl} i begyndelsen af indskriften på den anden for et ornament, der tilfældig får lighed med runer. Jeg anfører dette blot for at

vise, hvor let man kommer til at begå de største vilkårligheder, når man i sit studereværelse i henhold til forudfattede meninger giver sig til at tolke indskrifter, som man ikke personlig har kunnet undersøge.

Idet vi altså i vor tolkning selvfølgelig holder os til indskrifternes egne ord, vil vi søge ikke at bortforklare, men at forklare de to eneste ord, der endnu volder vanskelighed, nemlig *ui* i dem bægge. Jeg begynder med den ældre stens *ui*, der forekommer i en forbindelse, som er let forståelig, nemlig *qui : knubu*. Naturligvis er *knubu* her ligesom i den nyfundne stens *auk : knubu* ejeform af mandsnavnet *knuba* og styres af det foregående *ui*, der selv må være hensynsform, styret af *q*. At der mellem dette forholdsord og dets styrelse ikke står skilletegn, uagtet det ellers bruges mellem alle andre ord i indskriften, er jo velbekendt også fra andre runeindskrifter (jeg minder kun om Snoldelev-stenens *qsalhaukum*).

ui = oldnord. *vé*, olddansk og -svensk *wé* eller *wí*, er det almindelige ord for et indviet, helligt sted; ifølge sammenhængen kan det antage forskellige specielle betydninger. Når som her en kvinde rejser sønnens gravminde (*kumbl*) på sin mands *wé*, betegner *wé* naturligvis den hellige, indviede plads, hvor manden er stedet til hvile, hvor også hans *kumbl* er rejst; *wé* er altså det mere omfattende begreb, det er som et slags helligt, til guderne indviet eller af guderne viet, familiegravsted, på hvilket de enkelte medlemmer af familien kunde få hvert sit særlige gravmindesmærke (*kumbl*). Men også det enkelte *kumbl* blev vel i reglen indviet til eller viet af guderne, således som vi udtrykkelig læser på Virring-stenen: *Dórr wígi þási kumbl*, „Tor vie dette mindesmærke“, og et således indviet *kumbl* må vel også betegnes som *wé*. 'Vierne' (de hellige steder) stod under præsternes ('godernes') varetægt, som det fremgår af Glavendrup-stenen, der er rejst efter Alle Sálvegode, som kaldes *wéa haidwerðr þegn*, „viernes (de hellige steders) højærværdige vogter“. Brugen af ordet *ui*, *wé*, på Vedelspang-stenen synes mig nemlig i høj grad at oplyse Glavendrup-stenens *uia*, *wéa*, og at styrke min tolkning af dette ord, som jeg dog nu snarere opfatter i betydningen „hellige steder“ i almindelighed end i den specielle betydning „templer“.*) Disse

*) Lige så bestemt synes Vedelspang-stenens *ui* mig at tale mod v. Liliencrons forståelse af *wéa þegn* på Glavendrup-stenen (s. 24); *ui* er jo nemlig ikke, som v. Liliencron mener (s. 22 f.), et flertalsord, men bruges lige så godt i ental, således som tilfældet netop er på Vedelspang-stenen, og i den af v. Liliencron antagne betydning måtte der på Glavendrup-stenen utvivlsomt stå *uis* (ef. ent.), ikke *uia* (ef. flt.).

‘vier’ var netop i hedenskabet genstand for særlig kultus; de hører derfor også med til de hedenske minder, som det i den gamle Gullandslov forbydes at påkalde: Engin ma haita a huatki a hult eþa hauga eþa haiþin guþ, huatki avi eþa stafgarþa, „ingen må påkalde hverken lunde eller høje (nærmest gravhøje) eller hedenske guder, hverken ‘vier’ (hedenske helligdomme) eller ‘stavgårde’ (indhegnede hellige steder)“ (Gutalag c. 4; sml. Gutasaga c. 1 mod slutn., hvor det samme nævnes). Et særlig helligt *wi* var på Gulland det sted, der tidligere bar navnet *Wi* (Gutasaga c. 4), og hvorefter Visby senere fik navn.

Vi vender os herefter til ordet *ui* på Vedelspang-stenen II, hvor tolkningen er forbunden med større vanskelighed, da ordet her synes at stå uden al forbindelse med den øvrige indskrift. At det er samme ord, som vi har fundet på Vedelspang-stenen I, er jo utvivlsomt. v. Liliencron har fremsat to forklaringer, som han synes at anse for lige gode, og imellem hvilke han ikke vil træffe noget valg. Efter den første skulde *ui* i begyndelsen af indskriften minde om stedets hellighed; det måtte vel altså have samme betydning, som om der havde stået en hel sætning af følgende indhold: „Her er en indviet, hellig plads“, hvorefter selve indskriften (Asfrid o. s. v.) fulgte. Om denne tolkning udtaler v. Liliencron dog selv: „Freilich kann ich dem einwurf, der mir hiergegen gemacht ist, dass die stellung des wortes vé ohne jeden syntaktischen zusammenhang bedenken erregen müsste, die berechtigung nicht absprechen“ (s. 24), og han tilføjer derpå: „Es ist in der that noch eine andere deutung möglich: es ist denkbar und stände in analogie zu anderen vorkommnissen auf runensteinen, dass der runenmeister mit dem letzten worte der ganzen inschrift wieder an die anfangszeile zurückkehren und auf solche weise die ganze inschrift im ring zusammenschliessen wollte. Dann hätten wir aber diese worte auk Knubu vé mit einander zu verbinden: Asfrid setzte dies mal nach ihrem sohn Sigtrygg und (setzte ehemals auch dies) weihegrab Gnupas.“ Imod denne sidste forklaring, ifølge hvilken *ui* altså ikke begynder, men ender indskriften, idet det skal læses umiddelbart efter det sidste ord på bagsiden (*knubu*), må jeg på det bestemteste udtale mig. At der, som v. Liliencron antyder, skulde findes noget tilsvarende på andre runestene, er mig ganske ubekendt. Jeg lægger ingen vægt på, at vi efter indskriften på Vedelspang-stenen I snarere ventede *ui knubu* end *knubu ui*; da bægge ordstillinger nemlig er lige berettigede, har dette ingen betydning. Derimod må jeg fremhæve de store betænkeligheder, som fra indholdets side nødvendig må knytte sig til den af v. Liliencron foreslåede læsning: *asfriþr karþi kubl þausi aft*

siktriuk sun sin auk knubu ui. At Asfrid på den sten, hun rejste til minde om sønnen 'på Gnupas vi', som Vedelspang-stenen I siger, tillige og sidst skulde meddele, at hun havde gjort dette 'vi', forekommer mig ganske usandsynligt. Der er næppe tvivl om, at en sten til minde om Gnupa, rejst på viet ved hans kumbl, har meddelt dette. Min hovedindvending mod v. Liliencrons læsning står dog endnu tilbage. Hvis den antagne forbindelse af ordene var mulig, måtte *ni* naturligvis være indhugget efter ordet *knubu*, altså efter hele indskriften på stenens forside; men herimod taler afgørende ikke blot symmetrien i denne del af indskriften, hvor første og anden linje omsluttes af rammestreger, der løber i flugt med hinanden, og hvor rammen ved begyndelsen af tredje linje kun på grund af en knude i stenen er rykket lidt højere op, men særlig den omstændighed, at der var meget god plads på bagsiden til ordet *ni* efter *knubu*; hvis dette ord hørte hjemme her, er der ingen tvivl om, at runeristeren også havde anbragt det her, hvorved linjen netop kunde fyldes.

Den sidstnævnte forklaring må jeg derfor betegne som ganske utilstedelig; og også den første finder jeg højst usandsynlig. *) Der er imidlertid en tredje mulighed, som v. Liliencron ikke har tænkt på, men som giver en efter min mening simpel og naturlig forklaring af ordet *ui*. Jeg forbinder nemlig dette ord umiddelbart med det følgende *asfriþr* og forstår det hele som *Wé-Asfriðr* (med hensyn til skilletegnet efter *ui* sml. kun i ualts Snoldelev-stenen, *haiþa x bu* og *hiþa : bu* Hedeby- og Danevirke-stenen, *ub : salum* Hällestad- og Sjørup-stenen; se Die runenschr. s. 339). Denne forklaring, som jeg kort tid efter stenens fremkomst meddelte i et foredrag i det kgl. danske Videnskabernes Selskab, og som jeg senere har haft lejlighed til mange gange at overveje på ny, anser jeg nu, efter at jeg personlig har undersøgt indskriften, for den eneste rigtige. Ligesom Geirr i Sogn blev kaldet *Vé-Geirr*, fordi han var en stor 'blotmand' (Landnáma II, c. 29), således antager jeg, at Asfrid på grund af sin vedhængen ved den gamle tro, der særlig viste sig i det prægtige 'vi' med tilhørende *kumbl* o. s. v., hun på hedensk vis havde opført for sin mand Gnupa, har fået navnet *Wé-Asfriðr*. Der var så meget større grund til at mindes dette udslag af Asfrids ringeagt for den nye lære, som det tillige, hvad vi senere skal se, var en

*) Jeg skal ikke dvæle ved de fantasier, der mulig kunde fremkaldes ved den omstændighed, at ordet *ui* vilde fremkomme ikke blot når hele linjen læses på den eneste naturlige måde fra venstre til højre, men også når man læser dette ord alene fra højre til venstre, således at runerne i *ui* kom til at stå omvendt (på hovedet) i forhold til de øvrige ord i linjen.

protest mod den kristne dåb, der af fjender var påtvungen Gnupa. Rigtignok forekommer *Wé- (Wi-)*, så vidt jeg véd, ikke ellers som første led i en dobbelt-sammensætning; men det er vel også rimeligt, at Asfrid i daglig tale ikke er bleven kaldet *Wé-Asfridr*, men *Wéfridr* (sml. oldnord. *Véfridr*, *NIÞRIÞR* uifriþr Vestermarie, Bornholm, *Wifridis* Lunde Domkapitels Gavebøger ed. Weeke s. 77). På runestenen måtte dog, også af hensyn til den anden sten, eller de andre stene, hun havde ladet rejse, og på hvilke hun kaldte sig Asfrid, navnet skrives fuldt ud.

Indskrifterne på de to Vedelspang-stene vilde jeg da med den lyd-betegnelse, jeg har brugt i „Die runenschrift“, gengive således:

I. *Asfridr gærði kumbl þaun æft Sigtryggw, sun sinn, q wé Gnúpu.*

„Asfrid gjorde dette mindesmærke efter Sigtrygg, sin søn, på Gnupas ‘vi’ (viende gravplads)“.

II. *Wé-Asfridr gærði kumbl þausi, dóttin Óðinkárs, æft Sigtrygg konung, sun sinn auk Gnúpu.*

„Vi-Asfrid gjorde dette mindesmærke, Odinkars datter, efter Sigtrygg konge, sin og Gnupas søn“.

De to indskrifter siger os altså, at Asfrid efter sin mand Gnupas død lod ham højtidelig jorde under iagttagelse af de gamle hedenske skikke, idet hun til guderne viende den plads, hvor han blev stedet til hvile, og hvor hun må antages samtidig at have rejst hans kumbl (gravhøj og mindesten). Senere blev også deres søn Sigtrygg jordet på samme sted; hans kumbl rejstes ved faderens, og de to endnu bevarede stene står som minder herom, hver dog med sin særlige betydning, som vi senere skal se. På Gnupas ‘vi’ har der således foruden de to bevarede stene sikkert stået i det mindste en tredje, som fortalte, at Asfrid havde gjort viet efter Gnupa. Det vilde derfor ikke overraske mig, hvis der en dag i egnen om Vedelspang blev fremdraget en ny runesten med omtrent følgende indskrift: *asfriþr karþi ui þatsi (eller þat) auk kumbl þausi (eller þaun) aft (eller aft) knubu uar (eller uir) sin*, „Asfrid gjorde dette ‘vi’ og dette mindesmærke efter Gnupa sin mand“.

‘Viet’, hvor Gnupa og Sigtrygg hvilede, må med sine høje og runestene og uden tvivl omgivet af en skibsformet stenkreds (*skaip* som på Tryggevældestenen) have dannet et storartet mindesmærke, synligt i vid omkreds og vidt og bredt berømt, så at det vel kunde skaffe Asfrid hendes tilnavn.

Den sproglige og kulturhistoriske interesse, der knytter sig til Vedelspang-stenene, overgås dog langt af deres betydning som historiske mindesmærker.

Medens navnet *Sigtrygg* jo er velbekendt overalt i Norden, og *Odinkar* *) også forekommer jævnlig, især i Danmark, er både kvindenavnet *Asfrid* og mandnavnet *Gnupa* (i nydansk form *Gnube*) meget sjældne. De kan dog bægge påvises en enkelt gang på svenske runestene:

En sten i Vestergötland, som nu synes at være forsvunden (Liljegen no. 1395; jfr. Torin, Westergötlands Runinskrifter II, s. 31) har efter Liljegen følgende indskrift: :*asfriþr* : *risþi* : *stin* : *þansi* : *iftiR* : *asgiR* : *h(a)rþa* : *k(u)þan* : *trek* : *buta* : *si(n)* :. Også *asfriþ* Liljegen no. 132 (jfr. Upplands Fornminnesfören. Tidskr. II, 234 f.) må sikkert være kvindenavn, da mandnavnet utvivlsomt vilde have bevaret nævneformens *r*. I øvrigt forsvinder *asfriþr* ikke ligefrem, men fortrænges tidlig af det deraf opståede *asstriþr* (*Ástriðr*). At dette ords første led oprindeligt er *ás-*, som Vigfusson og Bugge har ment, ikke *ást-*, som Gislason antog, og at sidste led er *-friðr*, som Gislason mente, ikke *-riðr*, som Bugge antog (Tidskr. f. Philol. VII, 226, VIII, 189 f.; Aarb. f. nord. Oldk. 1868, s. 351 ff., 1870, s. 120 ff.), fremgår klart af Vedelspang-stenenes *asfriþr* (sml. Hoffory i Arkiv f. nord. Filol. I, 38 ff.).

Mandsnavnet *Gnúpa* findes i en indskrift fra Södermanland (R. Dybeck, Svenska Run-urkunder 8vo no. 1; jfr. S. Boije i Svenska Fornminnesfören. Tidskr. V, 143), der lyder: *knubha* : *liþ* : *raisa* : *stain* : *þinsa* : *hibtiR* : *kulaif* : *brupur* : *sin* (med *h* i *knubha* kan jævnføres samme indskrifts *h* i *hibtiR*). Men *Gnúpa* kendes desuden fra historien som navn på en dansk konge. I Olav Tryggvesöns større saga c. 63 (Fms. I, s. 116) hedder det om kong Gorm:

*) Om Vedelspang-stenens *upinkars* siger v. Liliencron: „der name kann *Ódingár* oder *Ódingár* (= spätere nord. *Óðingeir*) gelesen werden“ (s. 8); men *-geirr* er jo netop den gamle nordiske form, hvorimod *-gár* eller *-gér* slet ikke er nordisk. Sidste led kan dog umulig være *-geirr*, men må læses *-kárr*, hvilket ikke blot stemmer med navnets skrivemåde i ældre Dansk (*Othencar*, latiniseret *Othincarus*), men også kræves af de former, der forekommer på vore runestene, som i *nf.* og *gf.* har *upinkaur* (Skivum, Skærn), hvor *au* naturligvis ikke kan stå for *æi*, men er tegn for det lange *a*, der i udtalen nærmede sig det lange *å* (Die runenschr. s. 327 f.); snarere end *au* ventede vi dog *a* alene, som Vedelspang-stenen jo også har; *eje*-formen *upinkars* på denne sten viser nemlig, at *upinkaur* ikke er *u-*, men *a-*stamme. Det mest afgørende bevis for, at navnet på runestenen må læses *-kárr*, ikke *-geirr*, afgiver dog runen *r*, da *-geirr* måtte skrives med *rr* (Die runenschr. s. 332 § 14). Fra oldnord. kendes ikke navnet *Óðinkárr*, men både *Kárr* (såvel enkelt som sammensat: *Hjallkárr*, *Styrkárr*) og *Kári*. Det er den stærke og svage form af tillægsordet *kárr*, brugt som egennavn (sml. *Gamall* og *Gamli* o. s. v.).

Gormr konungr fór með her sinn í þat ríki í Danmörk, er kallat er Reidgotaland, en nú er kallat Jótland, á hendr þeim konungi, er þá réð þar fyr, sá var nefndr *Gnúpa*; þeir áttu saman nökkurar orrostur, en svá lauk, at Gormr feldi þann konung ok eignaðist alt hans ríki. Því næst fór Gormr á hendr þeim konungi, er Silfraskalli var kallaðr, ok átti við hann úfrið ok orrostur, ok hafði Gormr konungr jafnan sigr, ok um síðir feldi hann þann konung. Eptir þat gekk hann upp á Jótland, ok fór svá herskildi, at hann eyddi öllum konungum alt suðr til Slés ɔ: „Kong Gorm drog med sin hær ind i det rige i Danmark, som hed Redgotland, men nu kaldes Jylland, imod den konge, som den gang herskede derover; han hed *Gnupa*. De havde nogle kampe sammen, men således endte det, at Gorm fældede den konge og bemægtigede sig hele hans rige. Dernæst drog Gorm imod den konge, som hed Silfraskalle og havde med ham ufred og kampe, og Gorm vandt altid sejr og fældede omsider den konge. Derpå gik han op i Jylland og gik således frem med hærskjold, at han tilintetgjorde alle konger helt sydpå til Sli.“

Rigtignok har ikke blot E. Jessen i sine „Undersøgelser til nordisk oldhistorie“, 1862, s. 73 ff. søgt at latterliggøre både navnet *Gnupa* og den gamle sagaskrivers uvidenhed; men også mange andre historikere har indtil den nyeste tid været ubarmhjærtige over for dette navn. Nu vil dog næppe nogen længer driste sig til at nægte dets tilværelse, efter at Vedelspang-stenene har meddelt os ikke blot *Gnupas* eget, men også hans hustrus og hans søns navn. Det er, som om den gamle konge efter århundreders forløb havde rejst sig af graven for personlig at vidne mod de forskere, der havde draget hans navn og tilværelse i tvivl. At stenenes og sagaens *Gnúpa* er samme person, er nemlig hævet over al tvivl, således som det vil fremgå af den følgende undersøgelse.

Hvorledes det end forholder sig med efterretningen i Olav Tryggvesöns saga, hvis kilde det næppe vil lykkes at eftervise, er det klart, at ikke dens *Gnúpa* skal rettes ved hjælp af andre beretninger, men at tvært imod de stærkt omtvistede navne i forskellige fremmede kilder bliver forståelige ved hjælp af navnet i sagaen. Den ældste af disse kilder er den saksiske munk Widukind i Corvei, der i sine „*Res gestæ Saxonicae*“ I, 40 under år 934 fortæller om kong Henrik I: Cum autem omnes in circuitu nationes subiecisset, Danos, qui navali latrocinio Fresones incurabant, cum exercitu adiit vicitque, et tributarios faciens, regem eorum nomine *Chnubam* *) baptismum percipere fecit (*Monumenta Germaniæ*

*) Andre håndskrifter har formerne *Cnubam*, *Nubam*, der bægge ligesom *Chnubam* viser tilbage til det nordiske *Gnúpa*.

historica, Scriptores III, 435) o: „Efter at han (Henrik I) havde undertvunget alle omboende folk, angreb han med en hær Danerne, der hjemsøgte Friserne med sørøveri, og overvandt dem, gjorde dem skatskyldige og tvang deres konge 'Chnuba' til at lade sig døbe“. Om rigtigheden af Widukinds beretning kan der naturligvis ikke rejses tvivl; han står begivenheden så nær, og hans meddelelser er i det hele taget så pålidelige, at hans ord også her må stå til troende. Den gamle strid om betydningen af Widukinds ord vil nu vel også forstumme, efter at Vedelspang-stenene har lært os, hvor „Danernes konge Chnuba“, som Henrik I 934 overvandt og tvang til dåben, havde sit hjem.

Omtrent 100 år senere møder vi atter denne konges navn, men endnu stærkere forvansket, i et vigtigt historisk kildeskrift, nemlig hos Adam af Bremen, som i „Gesta Hammaburgensis ecclesie pontificum“ (ed. Lappenberg) I, 50 meddeler: *Audivi autem ex ore veracissimi regis Danorum Suein, cum nobis stipulantibus numeraret atavos suos: „Post cladem“, inquit, „Nortmannicam Heiligonem regnasse comperi, virum populis amabilem propter iusticiam et sanctitatem suam. Successit illi Olaph, qui veniens a Sueonia regnum optinuit Danicum vi et armis, habuitque filios multos, ex quibus 'Chmob' et Gurd regnum optinuerunt post obitum patris“.* Hermed må sammenholdes I, 54: *Aliqua vero recitavit nobis clarissimus rex Danorum ita rogantibus: „Post Olaph“, inquit, „Sueonum principem, qui regnavit in Dania cum filiis suis, ponitur in locum eius 'Sigerich'. Cumque parvo tempore regnasset, eum Hardegon, filius Suein, veniens a Nortmannia privavit regno“. Tanti autem reges immo tyranni Danorum utrum simul aliqui regnaverint, an alter post alterum brevi tempore vixerit, incertum est.*

Ganske vist er Adams beretninger højst forvirrede, og hvor vanskeligt det er at bringe orden i dem, indrømmer han på en måde selv, idet han tilstår, at „det er usikkert, om af så mange danske konger eller rettere tyranner (som han foran har opregnet) nogle har regeret samtidig, eller den ene har levet kort tid efter den anden“. Men Adam har jo fået disse efterretninger fra Sven Estridsön selv; det er altså traditionen i den danske kongeslægt, vi her har for os, og det er derfor mere end sandsynligt, at der i de forvirrede meddelelser må være en sand kerne, som det gælder at finde. Hertil hjælper Vedelspang-stenene os efter min mening på uventet måde, og de kaster derved tillige nyt lys over Adams troværdighed i tilfælde, hvor han som her anfører den danske konge som sin kilde.

Ifølge Sven Estridsöns meddelelse hos Adam I, 50 har altså *Svenskeren Olaph* bemægtiget sig det danske rige ved våbenmagt, og af hans mange sønner

fik *Chnab* og *Gurd* riget efter hans død; men I, 54 lader Adam kongen fortælle, at „efter *den svenske høvding Olaph*, der regerede i Danmark *med sine sønner*, følger i hans sted *Sigerich*“.

Sven Estridsöns fortælling om Danmarks erobring af den svenske høvding „*Olaph*“ og om hans og hans sønners regering i Danmark oplyses nu i høj grad ved de to Vedelspang-stene. En sammenligning mellem disse stene viser nemlig det højst mærkelige forhold, at indskrifterne i alt væsentligt har samme indhold, men at sprog- og runeformer frembyder påfaldende uoverensstemmelser. Jeg har allerede for længe siden med hensyn til den ældre Vedelspang-sten stærkt fremhævet, at dens runeformer viser bort fra Danmark, men derimod har bestemt tilknytning i en række samtidige svenske runemindesmærker fra midten af det 10de årh. (se *Die runenschr.* s. 293 f.). Grunden hertil er mig nu ikke længere tvivlsom, og jeg finder heri tillige forklaringen af, at Asfrid har rejst to stene med væsentlig samme indskrift til minde om sin søn.

Rigtignok finder vi oftere, i al fald noget længere ned i tiden, at to eller flere runestene med helt eller væsentlig enslydende indskrifter er rejste af samme person (personer) til minde om den (de) samme. At en mand har rejst en sten med næsten enslydende indskrift efter sin afdøde stalbroder både i Vestergötland og i Jylland, har jeg påvist i „*Die runenschrift*“ s. 246 ff., og eksempler på stene med samme indskrift, rejste i nærheden af hinanden, således som tilfældet har været med de to Vedelspang-stene, forekommer oftere i Sverig, hvad allerede v. Liliencron har bemærket (s. 13). Jeg nævner således to stene fra Klistad (Vårfrukyrko socken) i Uppland (Bautil 641—42, Liljegren 722—23, R. Dybeck fol. I, 85—86), hvis indskrifter lyder:

I. bruni : ak : hulmstin : litu : risa : istin : þinsa : uftr : kun :
b(i)rn : faþur : sin : kuþ(a)n :

II. [b]runi : ak : hulm : stin : litu : risa : istin : þinsa : uftir : kun :
birn : faþur : sin : kuþan .

Af tre stene i Vallentuna socken i Uppland (Liljegren 462—64, Dybeck fol. II, 97 og 104, Upplands Fornminnesfören. Tidskr. I, 3, s. 86) har de to den ligelydende indskrift:

fasti . lit . h(a)kua runar þisar . iftr . fastulf sun sin .

den tredje med en lille ændring:

fasti . lit . h(a)kua . stain . iftr . fastulf sun sin .

Forholdet mellem Vedelspang-stenene er dog væsenlig forskelligt, og der er en dybere grund til, at Asfrid har ladet de to stene rejse „efter sin og Gnupas søn Sigtrygg“. Den ene vidner nemlig om faderen Gnupas og hans slægts tilknytning til Sverig, den anden om moderen Asfrids danske oprindelse; ti at „Odinkars datter“ var i nøje slægt med den berømte slesvigske jarl, hvis ætlinge vi længere ned i tiden møder i de tvende bekendte biskopper af dette navn „med kongeblood i årerne“ *), er for mig utvivlsomt. **)

Heri må vi da søge grunden til, at indskriften på Vedelspang-stenen I er ristet af en svensk mand, på Vedelspang-stenen II af en dansk. Dette forklarer fuldstændig afvigelserne mellem bægge indskrifter ikke blot i rune-, men også i sprogformer: medens den første sten har þaun, finder vi på den anden þausi; men kun denne sidste form og þau kendes i Danmark, hvorimod vi på svenske runestene oftere træffer þaun som biform til og i samme betydning som þau; på Vedelspang-stenen står þaun dog endnu i den ældre stærkere påpegende betydning ‘denne’ (altså netop svarende til den anden stens þausi), en brug, som også kendes fra andre samtidige runeindskrifter både i Sverig og Danmark (den større Gunderup-sten i Jylland har regelmæssig stain þansi og kubl þausi, men bruger ved siden heraf *sá* både i betydningen ‘den’ og ‘denne’ i sætningen: þau lika baþi i þaim hauki, „de (mand og hustru) ligger bægge i denne høj“). På lignende måde opfatter jeg forholdet mellem den første stens siktriku og den andens siktriuk; det første læser jeg *Sigtryggw* (Die runenschr. s. 323), som stemmer ganske med Rök-stenens karur = *gárur* (Die runenschr. s. 325), medens siktriuk betegner udtalen *Sigtrygg*, idet *ln* er tegn for *u-* (*w-*)omlyden af *i*, på samme måde som *†l* og *†n* kan udtrykke *i-* og *u-*omlyden af *a* (Die runenschr. s. 325—27). *Sigtryggw* er altså den svenske form med bevarelse af *w*, der er bortkastet i det samtidige danske *Sigtrygg*.

Også den forskel, der viser sig i bægge indskrifers indhold, forklares efter min mening fyldestgørende, når vi fastholder, at den ene sten særlig skulde tale til Svenskerne, den anden til de danske. Netop den danske sten viser os

*) Om Ribebispen Odinkar den yngre siger Adam: Eius (Odinkar den ældres) discipulus et nepos fuit alter Odinkar iunior, et ipse nobilis de semine regio Danorum (II, 34).

***) Derimod er det et rent fantasifoster, når man har trot, at Asa på blypladen fra Odense kunde være den Asa, der nævnes som Odinkars (den ældres eller den yngres?) søster (først antydet af Stephens i Aarb. f. nord. Oldk. 1885, s. 14; senere optaget og videre udført af H. Handelmann i „Neue Mittheilungen von den Runensteinen bei Schleswig“, Kiel 1889). Blypladen fra Odense kan efter min mening ikke være ældre end fra omtr. år 1200.

Asfrid som den stolte og trodsigê kvinde, der også efter nederlaget bærer hovedet højt og træder frem som sine fjenders jævnbyrdige modstander. De danske har overvundet og fældet Sigtrygg, hvem de naturligvis ikke har anerkendt som 'konge'; men Asfrid rejser mindesmærket efter „kong Sigtrygg“. Og selv føler hun kongebloodet rulle i sine årer. Ligesom den vendiske fyrstedatter Tova, Harald blåtands hustru, på Søndervissing-stenen med stolthed mindes sin kongelige byrd og kalder sig *mistiuis tutir*, „Mistivis datter“, således lader Asfrid sine fjender høre, at hun er „Odinkars datter“. Lige over for sine trofaste svenske mænd behøvede hun derimod ikke at fremhæve sin og sønnens fornemme byrd; for dem havde hun altid været „dronningen“ og han „kongen“; derfor mangler disse ord ganske naturlig på den svenske sten. Men Svenskerne satte pris på, at Asfrid holdt fast ved den gamle tro; derfor indviede hun på hedensk vis som protest mod den dåb, der var påtvungen hendes ægtefælle Gnupa, den plads, hvor han blev stedet til hvile; og på Gnupas 'vi' rejste hun atter sønnens kumbl. Om denne trodsige kamp mod kristendommen bærer bægge stene vidne, den ene ved at nævne „Gnupas vi“, den anden ved at kalde Asfrid med det folkelige hædersnavn, som hendes vedhængen ved den gamle tro havde skaffet hende. At dette navn står netop på den danske sten, synes mig også at indeholde ligesom en trusel mod fjenderne. *)

*) Den hypotese, som v. Liliencron har opstillet for at forklare, at Asfrid har rejst to stene efter sin søn (s. 17 f.), var en nødhjælp, som ikke længer behøves, efter at det er lykkedes os at påvise både grunden til, at der findes to stene, og forholdet mellem bægge. v. Liliencrons hypotese, der går ud på, at Vedelspang-stenen I er omstyrtet og ødelagt af fremtrængende fjender, og at Asfrid derpå atter har rejst Vedelspang-stenen II, finder jeg desuden af mange grunde højt usandsynlig. Bruddet kan efter min mening umulig skrive sig fra oldtiden, og af sprængningshuller eller anden ydre vold findes intet som helst spor; den formodning, at navnet Sigtrygg forsætlig skulde være udslettet, er også, som foran (s. 13 not.) fremhævet, ganske ubegrundet. Derimod kunde stenen ifølge sin form og sammensætning meget let, hvis den af fjenderne var styrtet ned fra højen, være sprængt ved sin egen vægt; men er det — forudsat, at bruddet kan være så gammelt — troligt, at Asfrid i så fald skulde have ladet den sønderbrudte sten ligge ved højens fod som minde om fjendernes voldsåd? og er det ikke ganske utroligt, at stykkerne af den søndersprængte sten skulde have ligget urørte fra oldtiden til nyere tid, og at man da skulde have flyttet dem ud i vadestedet i Selk nor og stillet dem sammen på ny, som tilfældet var, da stenen blev funden? Ti at stenen fra højen skulde være styrtet ned netop på det sted i noret, hvor den kunde tjæne som afviser, tror ikke engang v. Liliencron selv (s. 10). — Heller ikke kan jeg være enig med v. Liliencron i den karakteristik, han har givet af de to stene, og hvorefter den sidst fundne betegnes som „der schönere, der sorgfältiger gearbeitete . . ., kurz . . . der vornehmere“ (s. 12). Hvis der i det hele kan tales om disse stenes større eller mindre 'fornemhed', så må prisen efter min mening rigtignok tilkendes den mægtige sten i Louisenlund med de store, smukke og kraftige runer fremfor den lille, uanselige sten i Kiel, hvis runer ingenlunde kan kaldes særlig smukke eller omhyggelig indhuggede.

Ud af bægge stenes korte indskrifter tror jeg da at læse navnet på en kvinde, viljekraftig, stolt og trodsig, som har opflammet manden og sønnen til dåd. Har ikke netop kappestriden mellem Asfrid og Tyre Danebod — to hinanden jævnbyrdige og værdige modstandere og bægge mulig jarledøtre fra Sønderjylland — fra først af givet stødet til de vældige kampe, som i lange tider førtes mellem deres mænd og sønner?

Bægge Vedelspang-stenene kan da efter alt hvad der foreligger godt være og er sandsynligvis samtidige. Den tidsbestemmelse, som jeg tidligere alene ved hjælp af rune- og sprogformer har fastsat for Vedelspang-stenen I, midten af det 10de årh., passer på dem bægge og stemmer med de historiske forhold, således som de må fremstilles ifølge indskriften på den sidst fundne sten, sammenlignet med de hjemlige og fremmede kilder.

Det lille stykke Danmarks historie, der kan læses ud af krönikernes forvirrede og forvanskede beretninger, når de ses i lys af Vedelspang-stenenes korte, men klare linjer, vil da lyde omtrent således:

I begyndelsen af det 10de årh. i Gorm den gamles dage ser vi en vikingeflåde drage ud fra Sverigs kyst med Olav i høvdingeskibets stavn; over Østersøen styrer han kursen og lander ved Slesvigs strand, hvor det gamle Hedeby har lokket ham som så mange andre vikinger både før og senere. Under kamp med de danske sætter han sig fast i egnen, og herfra breder han sin magt, der yderligere øges ved sønnen Gnupas giftermål med den mægtige Odinkars datter Asfrid. Ved Olavs død følger Gnupa ham i regeringen; hans magt er nu så stor, at han overmodig truer sine naboer både mod syd og nord. Da foretager Henrik I 934 det beröimte tog mod 'Danerne'; Gnupa overvindes, tvinges til at lade sig døbe og göres skatskyldig. Efter det ydmygende forlig med Sakserne søger han, mulig støttet af dem, at udbrede sit herredömmme videre over Danmark. Men da sætter endelig den danske konge Gorm sig i bevægelse for at væрге landets sydgrænse. Som sagaen melder, sejrer Gorm over Gnupa og fælder ham. Det er rimeligvis efter dronning Tyres tilskyndelse, at Gorm har foretaget toget mod Gnupa; herfor taler ikke blot krönikernes skildring af Gorm og Tyre, men også den omstændighed, at Tyres stordåd, Danevirkes fornyelse, sikkert er samtidig med toget mod Gnupa og snarest en følge af de begivenheder, der fremkaldte dette tog. Til tak for disse bedrifter gav konge og folk hende det stolte tilnavn *Danmarkan bót*, „Danmarks bod (frelse)“, som Gorm lod riste på hendes mindesten i Jællinge.

Ved Gnupas død var hans magt dog ingenlunde brudt. Som protest mod den påtvungne dåb rejser hans enke, den stolte og energiske Asfrid, ham efter gammel hedensk skik et prægtigt gravminde, og sammen med sønnen Sigtrygg styrer hun, vistnok støttet af sin mægtige slægt i Sønderjylland, riget flere år efter hans død, indtil det omtr. 950 lykkedes Harald blåtand at fælde Sigtrygg, hvem moderen Asfrid overlevede. På Gnupas berømte 'vi', der havde skaffet Asfrid selv navnet Vi-Asfrid, rejste hun også sønnens gravminde, og til hans ihukommelse lod hun en af sine svenske og danske mænd riste hver en runesten. Indskrifterne på disse stene skulde dog blive det sidste udslag af hendes trods over for de danske; ti med Sigtryggs fald er det svenske, af Olav grundede herredømme i Sønderjylland tilintetgjort, og sejren over 'kong' Sigtrygg er en af de bedrifter, som Harald senere på den store Jellinge-sten forevige i de ord, at „han vandt sig hele Danmark“.

Så står da de gamle stene ikke blot som minder om moderens kærlighed til sønnen, hvis navn hun ved dem reddede fra glemsel; men de bærer også vidne om, at de navne på danske konger, for hvilke Adam anfører Sven Estridsøn som hjemmel, ikke er grebne ud af luften, og de hjælper os til for en del at løse den gåde, som domherren fra Bremen ikke selv så sig i stand til at råde, „om af så mange danske konger eller rettere tyranner nogle har regeret samtidig, eller den ene efter den anden“. Danmarks rige styredes på den tid, som Adam her omtaler, af Gorm og efter ham af sønnen Harald; men de andre samtidige „konger eller rettere tyranner“ var fremmede erobrere, der havde bemægtiget sig en del af landet, over hvilket de i et længere tidsrum opkastede sig til herskere med navn af 'konger'. Vi véd nu, at den svenske erobreren Olav tiltvang sig herredømmet over en del af Sønderjylland; at han efterfulgtes af sin søn Gnupa (mulig, som Adam siger, sammen med broderen Gyrd) og Gnupa atter af sønnen 'kong Sigtrygg', i hvem vi naturligvis genfinder Adams Sigerich, hvad enten denne fejl skyldes ham selv eller snarere en afskrivers let forklarlige fejllæsning af e for t.

Hedeby- og Danevirke-stenen.

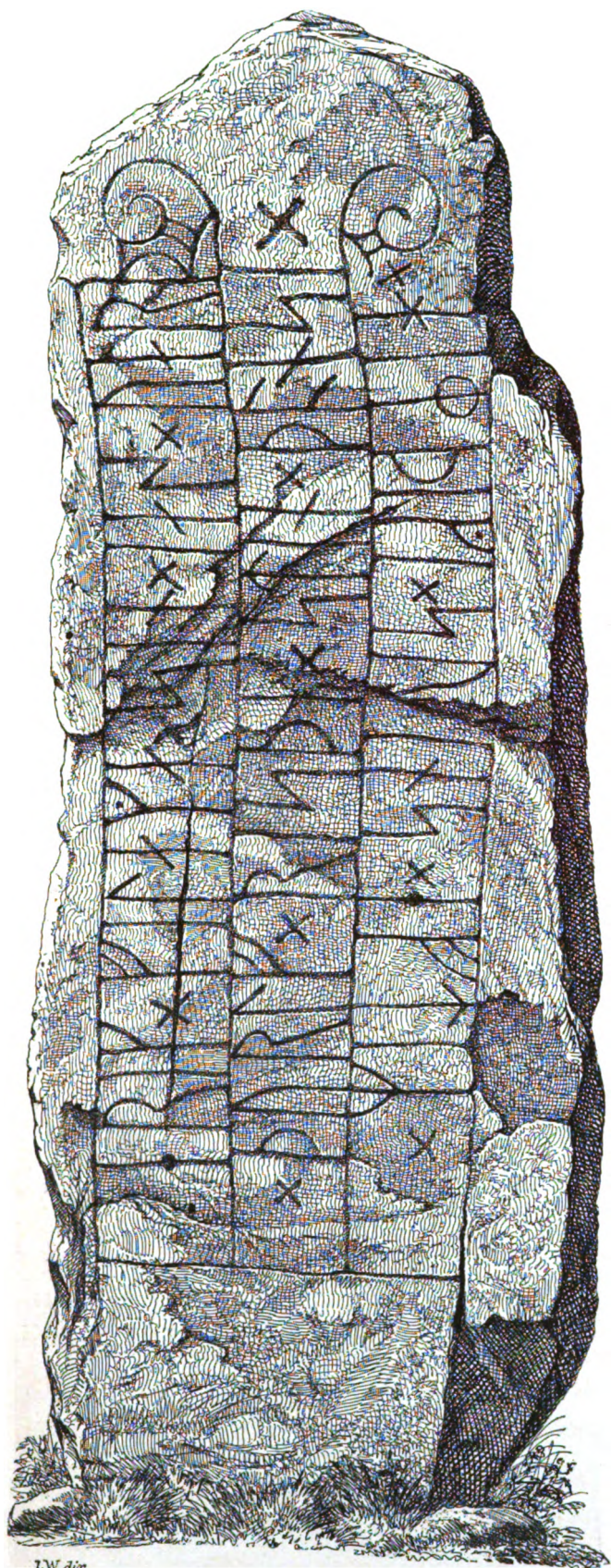
Hvad der i det foregående er påvist med hensyn til Vedelspang-stenene, at de som historiske mindesmærker gensidig udfylder og forklarer hinanden, gælder også de to andre sydslesvigske runestene, Hedeby- og Danevirke-stenen, og ligesom ved Vedelspang-stenene er det også her den sidst fremdragne sten, der anviser bægge en sikker plads som historiske mindesmærker.

Hedeby-stenen

(i slotsparken ved Louisenlund).

Denne sten, der både ved sit ydre og sin indskrifts længde indtager en fremragende plads mellem vore runemindesmærker, fandtes 1796 af landmanden Jürgen Meggers i Vedelspang på en af hans marker, hvor den lå omfalden og nedsunken i jorden mellem tvende høje. Meggers lod den halvt udgrave i den hensigt at bruge den ved en bygning; men han fandt den for stor til dette brug og lod den derfor ligge urørt. Nogen tid efter, da regnen havde rensset stenen, opdagede han skrift på den opad vendte side (forsiden) og blev nu nysgerrig efter at vide, hvad der stod på den. Først 1798 blev den dog undersøgt af nogle oldforskere, som straks så, at skriften var runer. Da prins Carl af Hessen-Cassel samtidig fik underretning om det mærkelige fund, lod han stenen omhyggelig udgrave, hvorved det opdagedes, at også bagsiden bar en indskrift. Ved prinsens omsorg blev stenen derpå flyttet til Louisenlund og opstillet på sin nuværende plads i en åben, stensat grotte i slotsparken.

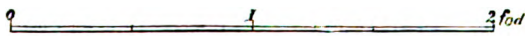
Den rager her 7' (220 cm.) op over jorden (dens hele længde er ifølge den gamle beskrivelse godt 8' 9"); dens største bredde er godt 2' 6" (79 cm.), den største tykkelse 1' 10" (57,5 cm.). Den består af grovkornet, rødlig granit;

L.W. del.

M.P. del. & sc.

1/10

Hedeby-stenen.

men tværs over bagsiden løber en stor åre af grov feldspat, hvorfor et større stykke af stenen her er ubeskrevet. Dens øvrige del har runeristeren benyttet meget malerisk, idet alle „samstavsrunerne“ er anbragte på stykket neden for åren, men de tre linjer med sædvanlige runer på stykket oven for denne. Åren spores også på forsiden, hvor gamle skører løber tværs over stenen gennem \mathfrak{h} i sin, skilletegnet efter rispi og nederste del af bistaven i \mathfrak{h} i suins, som derved er bleven utydelig. På flere andre steder findes ligeledes større skører i stenen; på forsiden løber således én fra r i erik hen over ordet filaga til s i sin, og på bagsiden er en skøre benyttet som rammestreg for den nederste del af samstavsrunerne; dette brud er altså ældre end indskriften. Det samme gælder bruddet, der løber hen over ordet trekiar, hvori \mathfrak{a} benytter bruddets linje som rammestreg og derfor er kortere end de foregående runer i ordet.

Et par mindre stykker af stenen er bortslåede eller afflisede, uden at indskriften dog har lidt videre derved, således foroven til højre på forsiden, hvor rammestregen over hi er forsvunden.

En for sin tid fortrinlig gengivelse af indskriften findes i den gamle beskrivelse fra 1799. I nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv bevares smukke, kunstnerisk udførte tegninger af stenens to sider ved afdøde Heinrich Hansen fra 1856. Disse tegninger er benyttede af Rafn (Annaler f. nord. Oldk. 1859) og ligger til grund for afbildningerne hos Thorsen (De danske Runemindesmærker I, s. 143 og 145), der også gengives hos Stephens (Old-northern Runic Monuments II, s. 824). Hansens tegninger er i det hele meget korrekte, når undtages nogle småunøjagtigheder i runeformerne; særlig gælder dette r-runerne på forsiden og flere steder på bagsiden; på forsiden har \mathfrak{t} i þansi fået bistavene for højt op på hovedstaven, og på bagsiden er skilletegnet mellem haiþa bu overset (det findes derimod på den gamle tegning) og b i bu uheldig gengivet.

Runerne er i gennemsnit henved 7" (18 cm.) høje (på enkelte steder noget større — indtil 8" — eller mindre), stavene med samstavsrunerne 1' 9" (55 cm.).

De stungne runer (\mathfrak{t} i eftir, erik, trekiar, tregr med samstavsruner; \mathfrak{r} i himþigi, filaga og det nys nævnte tregr) er alle klare og sikre og findes kun i de her nævnte tilfælde. s-runen har en enkelt gang (i ias) formen \mathfrak{s} , ellers altid \mathfrak{h} (som samstavsrune naturligvis \mathfrak{h}).

Som skilletegn bruges overalt på forsiden et kors, og det samme anvendes på bagsiden foran og efter samstavsrunerne, samt i de tre linjer undtagen foran

tauþr og mellem harþa kuþr, hvor der findes to punkter, som ligeledes bruges til at adskille de enkelte med samstavsruner skrevne ord.

Indskriften begynder med den mellemste linje på forsiden, hvis rammlinjer foroven løber ud i et par spiraler, der danner en smuk afslutning på toppen af stenen; af ornamentale grunde er skilletegnet efter þansi mellem spiralerne usædvanlig stort. Efter midtlinjen følger bustrofedon linjen til højre og derpå den til venstre. Indskriften fortsættes dernæst øverst på bagsiden med linjen til højre og midtlinjen, der løber bustrofedon. Derpå følger samstavsrunerne nederst på stenen og endelig den korte linje foroven til venstre.

Med hensyn til samstavsrunerne må mærkes, at i-runerne for tydeligheds skyld er stillede ved siden af den fælles stav, altså i ian foroven (og ikke foran, men efter fællesstaven), i sturi fornedet ved siden af r; ligeledes er i tregr † stillet ved siden af den fælles stav, skönt runeristeren her havde kunnet opnå det samme, men rigtignok ikke så tydelig, ved at sætte et punkt på fællesstaven mellem r og g.

Lige efter runerne lyder indskriften altså:

× þurlf × risþi × stin × þansi ×
 × himþigi × suins × eftir ×
 erik × filaga × sin × ias × uarþ
 : tauþr × þa × trekiaR
 satu × um × haþa × bu
 × ian : han : uas : sturi : matr : tregr ×
 harþa : kuþr ×

Angående de enkelte ord behøves kun et par bemærkninger:

þurlf] vistnok af *Þórufr* (*Þórofr*), der i Dansk og Svensk synes tidlig at være sammentrukket til *Þólf*. Da dette navn på et par ældre stene (Hjærmind-stenen i Jylland, Gårdstånga-stenen i Flyinge i Skåne) skrives þulfr, og da nævneformens *r* (*R*) endnu stod urokket på Hedeby-stenens tid og langt senere, kan þurlf næppe opfattes som ældre form med bevarelse af *r* i þur-, men er snarere unøjagtig skrivemåde for þulfr (þulfr) med omsætning af *r*, uden tvivl under indflydelse af det følgende *r* i risþi, som bevirkede, at *r* (*R*) i þulfr (þulfr) ved sammenstødet af de fire medlyd kun hørtes svagt.

himþigi] *o*: *hémþegi*, ældre *hæimþegi*, egl. „som får, modtager (*þiggja*) hjem hos én“, ‘hjemfælle’ (sml. husfælle). Ordet forekommer oftere på danske

runestene, men ikke i den norsk-islandske litteratur, som derimod har sammensætningerne *farþegi*, som får, modtager skibslejlighed, overfart ɔ: passagér på et skib, og digterisk *arfþegi*, arving, *heiðþegi*, som modtager, får sold ɔ: drabant; dette sidste ord, der hos Sighvatr Þórðarson forekommer for det sædvanlige *hirðmaðr*, *húskarl* (Snorra Edda I, 458), svarer i betydning nøje til runestenenes *hæimþegi*, *hémþegi*, som ligeledes bruges om fyrsters eller andre højtstående mænds fornemste tjenere, der havde ophold hos dem, hørte til deres hird.

trekiar] ɔ: *drængjar*, særlig dansk-svensk form = isl. *drengir* (se „Navneordenes böjning i ældre Dansk“ s. 55); *drængr* har naturligvis den gamle betydning ‘gæv (dygtig, tapper) mand’, der er almindelig i oldsproget og på runestenene.

satu] om udtalen se Die runenschr. s. 318; *sitja um e-n, e-t*, egl. ‘sidde om (på lur efter) en, noget’, ligge på lur efter, efterstræbe en, noget; ‘sidde om’ (nu ‘ligge om’) en by ɔ: belejre den (jfr. *umsát* hu., baghold; belejring).

matr] ɔ: *maðr* (Navneordenes böjn. s. 85 f., Die runenschr. s. 331, 334); sturi : matr = isl. *stýrimaðr*, ‘styremand’ ɔ: skibsfører.

I olddansk sprogform vilde indskriften lyde:

*Þólfur réspir stén þannsi, hémþegi Svéus, æftir Érik félaga sinn,
es ward dóðr, þá drængjar sátu um Héðabý; en hann was stýrimaðr,
drængur harða góðr.*

„Tolv, Svens hjemfælle, rejste denne sten efter Erik sin fælle, som døde, da tapre mænd belejrede Hedeby; men han var styremand (skibsfører), en såre god mand“.

Danevirke-stenen

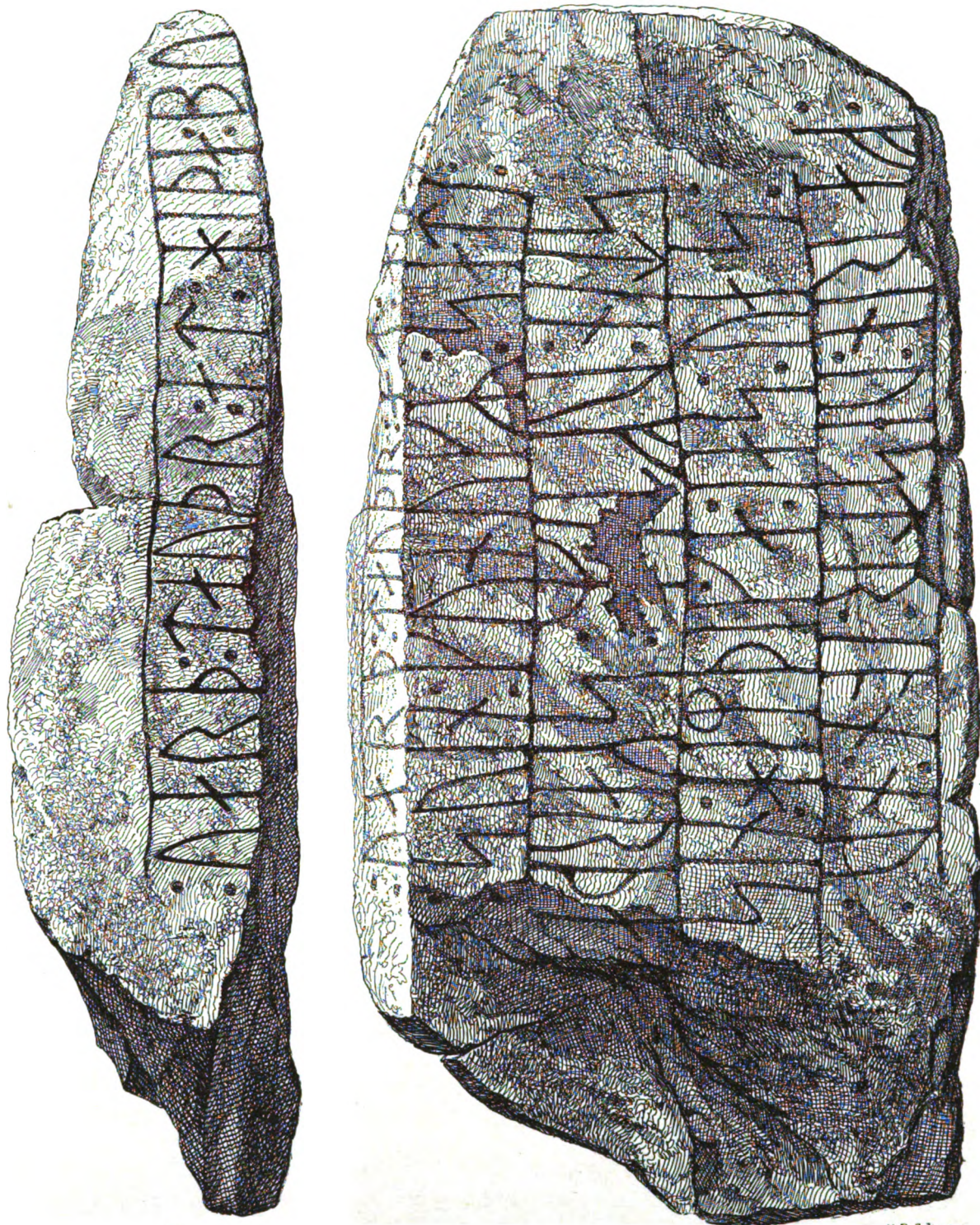
(på den oprindelige plads ved Danevirke).

En fjærdingvej sydvest for byen Slesvig lige ved den gamle landevej („oksevejen“, som min kusk kaldte den endnu 1879 og 1892), der fra Slesvig førte gennem Bustrup til Rendsborg, ligger tæt syd for Bustrup og lævningerne af Danevirke (omtr. 550 fod fra dette) på højre side af vejen højen „Tvöberg“ eller „Tvebjærg“, et navn, der oprindeligt har omfattet den endnu bevarede høj og en anden lige overfor liggende, for længst sløjfet høj på den modsatte side af vejen.

Ved foden af den førstnævnte høj lå en større sten omfalden, som ejeren F. Tams i Bustrup havde tilladt stenhugger Petersen i Slesvig at benytte. Ved denne lejlighed (i juli 1857) opdagede stenhuggeren skrift på stenen; han flyttede den ind til Slesvig og drog omsorg for, at den ikke led overlast. Det blev hurtig bekendt, at det var en runesten, og ministeriet for hertugdømmet Slesvig sørgede straks gennem sin nidkære departementschef T. A. Regensburg for, at både sten og høj erhvervedes som statsejendom, og at stenen blev opstillet på sin gamle plads ved foden af højen. Den hviler her på et fundament af sten op til en stenvæg og må kaldes meget vel bevaret; men ved en ikke usædvanlig misforståelse er den stillet på siden i stedet for på foden (sml. Die runenschr. s. 160 f.), hvorved hele dens form imidlertid er kendelig, således som tegningen viser.

Det er en rødlig granit, 6' 2" (194 cm.) høj og henved 3' (94 cm.) bred; den største tykkelse (på kanten med runerne) er 1' 4" (42 cm.). Runerne på forsiden er mellem 7 og 9" (18 til 23,5 cm.) høje, hvorimod de mindste på kanten (de 2 ↑-runer, der ligesom et par andre runer i denne linje ikke når helt ud til rammestregen) kun er 5½" (14,5 cm.).

I nationalmusæets antikvarisk-topografiske arkiv findes en smuk tegning af stenen på to blade, udført 1858 af afdøde Heinrich Hansen; denne tegning er i formindsket målestok gengivet hos Rafn (Annaler f. nord. Oldk. 1859) og i fuld størrelse, men således at indskriften på kanten er stillet sammen med indskriften på forsiden på én tegning, hos Thorsen (De danske Runemindesmærker I, s. 93). Indskriften, der er meget klar og tydelig, er her i det hele nøjagtig gengivet; følgende småting må dog bemærkes: i ordet stin når hovedstaven i ↑ ikke helt op til bistavene; over de tre sidste runer i uftir går en stærk afflisning, der også er antydnet af H. Hansen, men ikke viser sig på kemitypiet hos Thorsen; i skarþa er k-runen ikke så afvigende fra den almindelige k-form som på Hansens tegning og især i kemitypiet (som overgangsform mellem det ældre runealfabets Y og det yngres Þ kan denne rune altså ikke betragtes; sml. Die runenschr. s. 206 not. 1). Af større betydning er det, at punktet i Þ-runen i ordet himþiga er overset; punktet er meget klart og regelmæssigt, men ikke fuldt så kraftigt som det, der findes i l i ordet uestr, og det kan ved løselig betragtning få udseende af at udgøre en del af en lille udflisning lige ovenover. Selve Þ-runens form med det brede rum mellem hoved- og bistav viser i øvrigt, at runeristeren fra først af har påtænkt at anbringe et punkt her. Dette er dog ikke iagttaget på Thorsens tegning, hvor k i himþiga har ganske samme form som i kunukr. Mindst heldige

L.W. dör

M.P. dcl. + sc.

1/10

Danevirke-stenen.

er runeformerne i indskriften på kanten gengivne, hvor navnlig det sidste u er helt mislykket. Det foregående b er stærkt udfliset på midten, så at bistavene let får udseende af at nå helt ind til hovedstaven, hvad dog ikke har været tilfældet fra først af. Øverst oppe i kanten efter ordet bu findes en lille ujævnhed, som man let kunde tage for et punkt; men det er sikkert kun en naturlig fordybning i stenen, der er langt mindre end de kraftige og stærkt fremtrædende punkter i den øvrige indskrift; af et tilsvarende punkt fornedet findes desuden intet spor.

Indskriften, der begynder med linjen længst til venstre på forsiden og derpå løber bustrofedon, indtil den ender i linjen på kanten, lyder:

: suin : kunukr : sati :
 stin : uftir : skarþa
 sin : himþiga : ias : uas :
 : farin : uestr : ian : nu :
 : uarþ : tauþr : at : hiþa : bu

Alle ord i indskriften er klare og let forståelige; jeg bemærker kun:

uftir] ɔ: *øftir*, en sideform til *æftir*, der bruges på Hedeby-stenen; på Glavendrup-stenen findes både *æft* og *øft* (Die runenschr. s. 363 og sml. foran s. 23).

at hiþa bu] oversætter både Rafn og Thorsen „i Hedeby“, og Thorsen begrunder dette således (s. 103): „at har en aldeles bestemt betydning, nemlig af „på stedet“, altså, da et stedsnavn tilføjes, ikke „ved“ eller „omkring“ dette, men „på dette sted, deri.“ Den oprindelige betydning af *at* er imidlertid netop „ved, i nærheden af“, medens de almindelige ord for „på, i“ er *á, í*. Dette fremgår tydelig af sådanne udtryk som f. eks. *ef fé er á scipe eða at scipe*, „dersom godset er på et skib eller ved et skib“ Grágás ed. Finsen 1852, I, s. 238¹⁸. Derfor bruges *at* i Islandsk regelmæssig ved navne på gårde, der er opkaldte efter nærliggende steder (*at Borg, at Haugum, at Melum* o. s. v.). At *at* dog også har betydningen „i, på“, er så velbekendt, at jeg ikke behøver at dvæle derved; men når Thorsen som eksempel anfører *at Uppsölum*, må hertil bemærkes, at kun sammenhængen kan vise, om denne forbindelse skal oversættes „i Upsala“ eller „ved Upsala“; den sidste betydning finder vi netop på de med Danvirke-stenen omtrent samtidige (lidt ældre) skånske stene fra Hällestad og Sjörup, der rejstes efter mænd, som „ikke flygtede at ubsalum (i slaget ved Upsala)“. På samme måde betyder at hiþabu i vor indskrift „ved Hedeby“, ikke „i Hedeby“; dette sidste hedder i oldsproget netop *í*, ikke *at Heidabæ* (se f. eks. Heimskringla ed.

Unger s. 670²⁵, Fms. XI, s. 229 o. s. v.). Danevirke-stenens at hiþabu har altså ganske samme betydning som det længere udtryk på Hedeby-stenen þá trekian satu um haiþabu, „ved Hedeby“ eller „under belejringen af Hedeby“. Hermed bortfalder da de slutninger, man har troet at kunne drage af den urigtige oversættelse „i Hedeby“ (se f. eks. C. Rosenberg, Nordboernes Aandsliv I, s. 104 f.).

I olddansk sprogform gengiver jeg indskriften således:

*Swénn konungn satti stén oftir Skarða sinnu hémþega, es was farinn
westr, en nú warð dóðr at Héðabý.*

„Sven konge satte sten(en) efter Skarde sin hjemfælle, som var dragen vestpå (havde været på Englandstog), men nu døde ved Hedeby“.

En overordenlig interesse frembyder disse stene i sproglig henseende. Medens det nemlig i al almindelighed kan siges, at sproget endnu i det 10de årh. i alt væsentligt har været ens over hele Norden, viser mindesmærkerne fra århundredets slutning dog så karakteristiske dialektforskelligheder, at man fra nu af med rette kan tale om to forskellige sprog, et østnordisk (dansk-svensk) og et vestnordisk (norsk-islandsk). Af alle bevarede runemindesmærker er der intet, der stiller os disse forhold klarere for øje end Hedeby-stenen. Først og fremmest er her den gamle tvelyd *æi* bleven enkelt lyd (*é*), og det samme har uden tvivl været tilfældet med *au*; ligesom Hedeby-stenens haiþabu har bevaret den ældre skrivemåde i modsætning til Danevirke-stenens hiþabu, der udtrykker den nyere udtale, således har tauþr på begge stene kun bevaret den fra ældre indskrifter velkendte skrivemåde med au, men har i virkeligheden lydt *dóðr*, en udtale, som i andre samtidige og ældre indskrifter udtrykkes ved tuþr (se herom i det hele Die runenschr. s. 252 f. og s. 329 § 7). Af andre forskelligheder i lyd må fremhæves, at ordet bu på dansk har haft formen *bý* i modsætning til isl. *bœ*, skönt lyd-betegnelsen her ikke kan vise forskellen; i *résþi* har dansk endnu bevaret *þ*, medens isl. tidlig fik *t*; ligeledes har dansk bevaret forskellen mellem *r* (R) og *n* (A), der i isl. tidligere faldt sammen; Hedeby-stenens *sátu* vilde i isl. fra samme tid lyde *sótu*. Med hensyn til ordformerne svarer Hedeby-stenens *þamsi* til isl. *þenna*, *drængjar* til *drengir*, *mandr* til *maðr*, Danevirke-stenens *satti* (se Die runenschr. s. 326) til *setti*; en gammel sammentrækning viser dansk-svensk *Dólfr*, hvis det svarer til isl. *Dórólfr*. Hvad endelig ordforrådet angår, er det i begge indskrifter forekommende *hémþegi* tidlig tabt i norsk-islandsk og fortrængt af andre ord

(*hirdmaðr, húskarl*). Et bedre eksempel end Hedeby-stenens indskrift på ægte dansk sprog i slutningen af det 10de årh. og dets afvigelser fra Islandsk vil man da vanskelig kunne påvise.

Det er imidlertid ikke blot som danske sprogmindesmærker, at Hedeby- og Danevirke-stenen vækker vor interesse. De kaster også lys over et afsnit af Danmarks historie, som ellers vilde være hyllet i mørke.

Det er klart, at vi ved hjælp af Hedeby-stenen alene ikke vilde være i stand til med sikkerhed nøjere at fastsætte den historiske begivenhed, som indskriften omtaler, belejringen af Hedeby. Vistnok kender vi nu så meget til runeindskrifternes tegn og sprog, at vi ikke længer således som forfatterne til den ældste forklaring af Hedeby-stenen kan være i tvivl om, hvor vidt denne begivenhed skal henføres til midten af det 9de eller til slutningen af det 10de årh. Rune- og sprogformer alene afgiver et sikkert bevis for, at indskriften med et rundt tal tilhører år 1000. Den omtalte belejring falder altså i Sven tjugeskægs tid, og det vilde naturligvis være fristende at gøre indskriftens Sven til kong Sven. Mere end en formodning kunde det dog aldrig blive; dertil er navnet Sven alt for almindeligt; og heller ikke de to andre navne i indskriften (Tolv og Erik) vilde bringe os nærmere til spørsmålets løsning. Men ligesom ordet „konge“ på den nyfundne Vedelspang-sten var i stand til at stille både denne og den beslægtede ældre sten i det rette lys, således har det samme ord på Danevirke-stenen straks løst alle de tvivl, der ellers kunde knytte sig både til dens og til Hedeby-stenens indskrift.

At bægge stene er samtidige, at det altså er den samme begivenhed, der omtales på dem bægge, er hævet over enhver tvivl; men lige så sikkert er det, at Danevirke-stenens „kong Sven“ kun kan være Sven tjugeskæg. På Hedeby-stenen mangler ordet „konge“, ligesom det mangler på den ældre Vedelspang-sten; men da *hémþegi*, som findes både på Hedeby- og Danevirke-stenen, netop bruges om en konges eller mægtig høvdings fornemste mænd (hirdmænd), må Hedeby-stenens Tolv have indtaget samme stilling som Danevirke-stenens Skarde; de var bægge Sven tjugeskægs hirdmænd, eller med andre ord Hedeby-stenens Sven må være den samme som Danevirke-stenens kong Sven.

Søger vi da en begivenhed i Sven tjugeskægs regeringstid, hvor Hedeby omkring år 1000 er bleven belejret af kongen, ligger den lige for hånden. Allerede i den ældste tolkning af Hedeby-stenen har forfatterne henledet opmærksomheden

på de kampe, hvorved Hedeby må være bleven ødelagt i slutningen af det 10de årh., hvad der foranledigede biskop Eckehards flugt til Hildesheim (s. 54 f.). Da Eckehard år 1000 på et bispeting i Gandersheim mødte som repræsentant for biskop Bernward af Hildesheim, og ærkebiskoppen af Mainz bebrejdede ham, at han blandede sig i fremmed strid i steden for at passe sin egen kirke, svarede Eckehard ifølge en samtidig kilde: *Termini episcopatus mei barbarica sunt feritate depopulati, civitas deserta, ecclesia desolata, sedem non habeo*, „mit bispedømmes område er hærget ved barbarisk vildskab, staden er forladt, kirken øde, jeg har intet sæde“ *).

Om Hedeby's ødelæggelse kort før år 1000 kan der således ikke være tvivl. Spørgsmålet er kun, hvem der har øvet denne udåd. For at besvare dette må vi kaste et blik på tilstanden i Danmark i denne tid. I begyndelsen af halvfemserne falder som bekendt kong Svens berømte vikingefærd til England, hvor også Olav Tryggvesøn var på hærtog; de sluttede sig sammen og angreb bl. a. i forening London 994. Snart efter sluttede Olav dog fred med kong Æthelred, hvorimod Sven endnu det følgende år synes at have hærget Wales. **) Men medens Sven i det fremmede land vandt krigerry og bytte, anså den svenske konge Erik sejrsløjligheden for gunstig til at tage hævn over de danske for den hjælp, de i sin tid havde ydet hans brodersøn Styrbjörn, hvem de endogså havde fulgt på hans tog mod Erik. Rigtignok melder sagnet, at de danske, førte af Harald blå tand selv, drog bort før kampen, efter at Styrbjörn havde brændt sine skibe (*Knytlingasaga c. 2*). Men at dette ikke har været tilfælde med alle Styrbjörns danske ledsagere, viser et par samtidige mindesmærker, de skånske stene fra Hällestad og Sjørup, hvis indskrifter fortæller os, at flugten i slaget på Fyrisvoldene vel var almindelig mellem Eriks modstandere, men at flere danske, deriblandt høvdingen Toke Gormssøn og hans mænd, dog holdt stand og kæmpede tappert. Den ene Hällestad-sten har nemlig Askel rejst „efter sin hulde drot Toke Gormssøn, der ikke flygtede ved Upsala“, og i slutningen af indskriften hedder det i versform, at „de mænd, der stod Gorms søn Toke nærmest i slaget“, rejste hans mindesten. De to andre Hällestad-stene er rejste den ene af, den anden efter en af Tokes 'hjemfæller' (*himþaki tuka og himþiki tuka som*

*) Thangmari vita Bernwardi ep. c. 20 (*Monum. Germ. hist., Script. IV, 768*); jfr. Wolfherii vita Godehardi ep. c. 21 (*ib. XI, 183*). Jeg henviser i øvrigt herom til A. D. Jörgensens fremstilling i hans mesterlige skildring af „Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling“, s. 390 ff.

**) Joh. Steenstrup, *Normannerne III*, s. 228 ff.

himpigi suins på Hedeby- og Danevirke-stenen) og Sjörup-stenen efter Asbjörn Tokesön, der „ikke flygtede ved Upsala, men kæmpede, så længe han havde våben“.*)

Under Svens fraværelse foretager Erik altså sit hæventog mod Danmark, som han hærger vidt og bredt; ja han synes endogså at have opkastet sig til konge over landet. At Svenskerne under deres fremtrængen også har bemægtiget sig Hedeby, der særlig måtte lokke de fremmede erobrere, således som det i begyndelsen af århundredet var tilfældet med Olav, tør efter alt hvad der foreligger anses for sikkert, og jeg antager derfor, at Erik sejrslæs erobring af Hedeby netop har været den barbariske voldsgærning ('barbarica feritas'), der tvang biskop Ekehard til flugt. Om begivenhedernes videre udvikling får vi al ønskelig oplysning ved hjælp af runestenene. Efter indtagelsen af Hedeby var Eriks magt på det højeste; selv Svens stilling som Danmarks konge var nu truet. Da endelig måtte han bekvemme sig til at opgive sit hærtog i Vest for at bekæmpe de fremmede erobrere i sit eget rige. Han vender tilbage til Danmark og rykker med en hær mod Hedeby, som Svenskerne har befæstet, så at det først efter en længere belejring og et stort mandefald lykkes Sven at tilbageerobre byen. Alt dette læser vi tydelig ud af Danevirke-stenens indskrift, der fortæller, at kong Sven rejste den til minde om sin hirdmand Skarde, som havde været på vikingefærd i England, men nu faldt ved belejringen af Hedeby. At også Hedeby-stenens Tolv, der ligesom Skarde var Svens hirdmand, med sin fælle Erik har fulgt Sven fra England til Danmark, kan næppe drages i tvivl.**)

*) Da navnet *Gorm* er så overordenlig sjældent (kurm på stenen fra Vestergötland hos Liljegren no. 1384 er fejl for kirm; se P. A. Säve, *Antiqvar. Tidskrift för Sverige* III, 134, sml. *Torin, Westergötlands Runinskrifter* II no. 34, s. 13 f.), og da sønnen Toke optræder som en mægtig høvding, omgivet af hirdmænd (*hémþegar*), kommer man ved Hällestad-stenens Gorm uvilkårlig til at tænke på den danske konge. At Toke virkelig er en søn af Gorm den gamle, bestyrkes også ved den omstændighed, at hans fornemme byrd yderligere fremhæves ved tilføjelse af faderens navn (Hällestad-stenens *Toke Gormssön* svarer ganske til Søndervissing-stenens *Harald Gormssön* om Harald blåtand). Jeg formoder derfor, at stenene fra Hällestad og Sjörup har bevaret os navnet på en søn af Gorm den gamle, som historien helt har glemt, skönt sagnet uden tvivl længe mindedes hans helledød i slaget ved Upsala; men senere fastholdt det kun Eriks sejr og de danskes flugt som det væsentlige og glemte navnet på den danske høvding, der var falden med sin søn (Sjörup-stenens *Ashjörn Tokesön*) og mange af sine bedste mænd. Når sagnet senere nævner Harald blåtand som de danskes fører mod Erik, har det uden tvivl overført på ham, hvad der egentlig gjaldt hans broder Toke, hvis navn for stedse vilde være glemt, hvis ikke Askel havde ristet runerne „efter sin hulde drot“.

**) Skönt A. D. Jörgensen med rette søger grunden til de urolige tider i Danmark i halvfemserne i Svens fraværelse og Eriks derved foranledigede hærtog, sætter han dog ikke Hedeby's ødelæggelse

Allerede benævnelsen *hémþegi* viser, at Skarde har hørt til Svens mest ansætte mænd; dette bekræftes yderligere ved den omstændighed, at kongen selv har rejst hans mindesten. Navnet Skarde er forholdsvis meget sjældent*); det må derfor vække vor opmærksomhed, at vi nogle år, før end Danevirke-stenen blev rejst, i historien træffer en mand af dette navn. Således hed nemlig en af de Jomsvikinger, der deltog i slaget ved Hjörungavåg, og på hvis dødsforagt der også efter slaget anføres bevis (Heimskringla ed. Unger s. 159). Da Skarde var en af de tolv Jomsvikinger, hvis liv blev skånet, er det, således som allerede Rafn har fremhævet (Annaler f. nord. Oldk. 1859, s. 203), højst sandsynligt, at han med sine stalbrødre er rejst tilbage til Danmark, og at han her er trådt i Sven tjugeskægs tjeneste, hvem han har ledsaget på hans Englandstog og senere har fulgt til Slesvig. Den formodning ligger således nær, at runestenens Skarde er den samme som Jomsvikingen af dette navn.

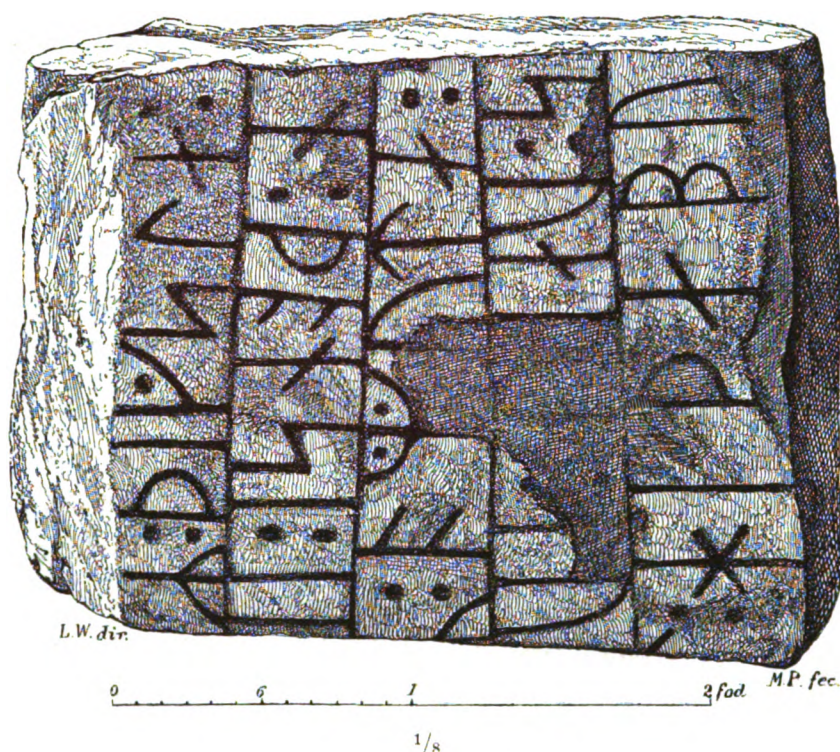
og Ekehard's flugt i umiddelbar forbindelse med Svenskernes fremtrængning. Det skal også indrømmes, at landets sørgelige forfatning let kunde hidlokke vikingesværme, og at Hedeby's ødelæggelse kunde skyldes et sådant anfald. Men runestenenes vidnesbyrd taler efter min mening bestemt herimod. Det er lidet sandsynligt, at et sligt anfald af vikinger skulde have kaldt Sven hjem fra England, og det er ganske utroligt, at vikingerne skulde have sat sig fast i den ødelagte by og her have ventet Svens ankomst og en hårdnakket kamp med ham i steden for straks med deres bytte at drage videre på nye hærtog. Derimod måtte selvfølgelig den fremmede erobrere, der vilde opkaste sig til herre over landet, sætte sig fast i de byer, han havde bemægtiget sig, og landets konge måtte angribe ham der, hvor han særlig havde befæstet sin magt.

Anser man altså Erik sejræls erobringstog mod Danmark under Svens fraværelse for en historisk kendsgerning, hvorom hverken A. D. Jørgensen eller jeg nærer mindste tvivl, ser jeg ikke, at Hedeby's ødelæggelse og Svens belejring af den erobrede by tillader anden forklaring end den ovenfor givne. Den løser efter min mening alle vanskeligheder og forener på bedste måde krønikernes vage efterretninger med runestenenes sikre vidnesbyrd. Derimod savner vi ethvert middel til at afgøre, om Erik selv eller en af hans hærførere har stået i spidsen for de Svenskere, som Sven belejrede i Hedeby. Hele situationen synes mig dog at kræve, at bægge Nordens konger personlig har taget del i den kamp, der gjorde ende på Svenskernes herredømme over Danmark, og at Erik altså ikke, som man almindelig antager, er død kort tid før Svens hjemkomst fra England, men først efter sin fordrivelse fra Danmark.

En fremstilling af disse begivenheder, der i alt væsentligt stemmer med min, vil man nu også finde hos H. Olrik, „Konge og præstestand i Danmark indtil 12. årh.s begyndelse“, 1892, s. 104 ff.

*) Det findes f. eks. på en runesten fra Karkstad (Vårfrukyrko socken) i Uppland (Bautil 640, Liljegren 721, Dybeck fol. I, 88) og på en sten fra Lilla Lundby (Lids socken) i Södermanland (Dybeck 8vo no. 46; jfr. Boije i Svenska Fornminnesfören. Tidskr. V, 159).

Foruden de tvende sydslesvigske runestene er der utvivlsomt bevaret endnu et mindesmærke om kampene ved Hedeby mellem Sven tjugeskæg og Svenskerne, nemlig et med de nævnte stene samtidigt brudstykke af en runesten i Århus. Som nedenstående tegning viser, er det anselige brudstykke tilhugget som kvadersten. På Worms tid fandtes det i Frue kirke i Århus (Additamenta p. 19 f.). Senere (uvist når) forsvandt det og ansås længe for tabt, indtil det 1866 blev genfundet i et bolværk i Århus havn. Ved min undersøgelse

Runestensbrudstykke i Århus.

1877 var det opstillet i indgangen til rådhuset, hvorfra det 1881 blev flyttet til runestenspladsen foran musæet, hvor jeg atter undersøgte det 1882.

Det består af mørkegrå, grovkornet granit og er godt 2' (64 cm.) på det længste. Indskriftfladens største bredde er 2' 4" (73,5 cm.). De tydelige, dybt og bredt huggede runer er fra godt 4 til godt 6" (11 til 16 cm.) høje.

Indskriften har begyndt i linjen længst til venstre og er derpå løben bustrofedon; men både begyndelsen og slutningen mangler i alle linjer med undtagelse af den sidste, der ikke har indeholdt flere runer efter hiþabu. Den bevarede del af indskriften er i det hele overordenlig tydelig. Med hensyn til

enkeltheder bemærkes følgende: Foran \mathfrak{A} i første linje spores ingen lævning af den foregående rune; men cementet kan på stenens nuværende plads let give det udseende af, at der her står et \mathfrak{I} . Efter \mathfrak{A} findes to store runde punkter, der også i den øvrige del af indskriften bruges som skilletegn og på nogle steder antager en lidt mere langagtig form. I \mathfrak{P} -runen findes et ualmindelig stort og kraftigt punkt mellem hovedstaven og den i forhold til højden usædvanlig brede bistav. Efter de to store punkter sidst i linjen er der intet spor af en rune lige så lidt som foran \mathfrak{T} i næste linje. På den sidste stav i denne linje ses endnu et svagt spor af en bistav, der ifølge sammenhængen må være begyndelsen af øverste bistav i \mathfrak{P} -runen; hvor den nederste har ligget, findes derimod kun udflisning (på stenens nuværende plads kan kun hovedstaven følges). I begyndelsen af tredje linje følges temmelig svagt nederste del af hovedstaven i \mathfrak{A} , hvis højre bistav står meget kraftig. Det usædvanlig brede \mathfrak{Y} har et par meget tydelige punkter mellem hovedstaven og bistavene; denne meget sjældne m-form (\mathfrak{Y}) kendes også fra to af de skånske Hällestad-stene (Die runenschr. s. 205 not. 1). \mathfrak{Y} -runens hovedstav og højre bistav begrænses af en afflisning, der har borttaget nederste del af den følgende \mathfrak{N} -runes hovedstav, som dog endnu kan følges svagt. Efter de to punkter sidst i linjen ses lige i stenens kant en fordybning, der tydelig er fremkommen ved afflisning og ikke kan forveksles med en hugget stav (yderste del af bistaven i et \mathfrak{T} eller \mathfrak{t}). I fjerde linje er det øverste punkt efter \mathfrak{H} beskadiget ved en udflisning, der begrænses af toppen af den følgende \mathfrak{N} -rune. Efter \mathfrak{T} kan en ret stav endnu tydelig følges i hele sin længde; men neden for denne stav og begrænset af den løber en større afflisning, der også strækker sig op i den foregående linje, hen over de følgende runer, som den næsten har gjort fuldstændig ukendelige. Sammenhængen sætter det dog uden for al tvivl, at det med $\mathfrak{N}\mathfrak{H}$ begyndende ord har været $\mathfrak{N}\mathfrak{T}\mathfrak{R}\mathfrak{P}$ uarþ, og hovedstaven i \mathfrak{P} kan endnu følges i svage spor. Tydeligere træder de to punkter efter dette ord, særlig det nederste, frem i afskalningen, og af det følgende \mathfrak{T} , hvis øverste del ligeledes er så godt som helt ødelagt, kan bistaven til højre endnu følges svagt. Afskalningen begrænses af toppen af den sidste rune i linjen (\mathfrak{N}). Forrest i sidste linje ses den tydelig fremtrædende bistav i en rune, som ifølge sammenhængen må være \mathfrak{T} . Meget tydeligt er det sidste ord i linjen hiþabu, i hvilket dog \mathfrak{P} er stærkt udfliset i den øverste del på grund af den samme afskalning, som har beskadiget flere af runerne i de to foregående linjer. Efter det nævnte ord, der indtager en forholdsvis stor plads, og i hvilket der ikke som på de slesvigske stene bruges

skilletegn mellem *hiþa* og *bu*, findes intet som helst spor af skilletegn eller runer, og sammenhængen viser også, at indskriften har endt med dette ord.

Hos Thorsen (De danske Runemindesmærker II, no. 30) er brudstykket urigtig stillet på siden, som om indskriften havde været anbragt vandret på stenen (sml. foran s. 42 bemærkningen om Danevirke-stenen), og i sin tekst (s. 95) bemærker Thorsen: „Det kan tydelig ses, at der er afhugget mindst 1 tomme så vel på højre som på venstre side, hvorfra indskriften begynder.“ Denne ytring viser, at Thorsen aldeles ikke har haft nogen følelse af stenens oprindelige form. For at få plads til de i indskriften manglende runer må man nemlig antage, at mindst 1 fod er borthugget af toppen („højre side“ hos Thorsen), og af stenens nederste del („venstre side“ hos Thorsen) kan omtrent 2 fod antages at mangle, når den del af stenen medregnes, som har stået i jorden.

Jeg formoder, at hele indskriften har lydt omtrent således, idet jeg indeslutter de bogstaver, som helt er forsvundne, i klammer, og de stærkt beskadigede og utydelige i parentes:

[...]R : þigsla : [risþi]
 [i]I : isuðd : u[is]
 [i](R) : amuta : [filaga]
 [rd]n(: d)æn : s[æ] : uis]
 [a](t) : hiþabu

Det er naturligvis usikkert, om der i første linje har stået *risþi* eller *sati*, i tredje linje *filaga*, *brupur* eller et andet ord, ligeledes om der har været punkter ved linjernes slutning og begyndelse (sml. Danevirke-stenen). Hvis den af mig foreslåede udfyldning er rigtig, har linjerne ikke haft nøjagtig samme længde, hvad der stemmer med indskriften på Danevirke-stenen; derimod vilde de få væsentlig samme længde, hvis der i første, tredje og fjerde linje i stedet for [risþi], [filaga], [sin : ia] indsattes [sati], [sun], [sin : i].

Hvorledes det første ord skal udfyldes, kan ikke afgøres; men symmetrien i indskriften kræver, at det har været et kort navn, f. eks. *ulfr* el. lign.

þigsla] er oldsprogets *þexla* (norsk *teksla*), en art økse; samme ord genfindes i stedsnavnene *thæghslæ as*, *thæchslæ bæc*, *thæchslæ syo* i Halland (Valdemars jordebog ed. O. Nielsen s. 59), af hvilke det første på det tilsvarende sted i anhanget til Vestgöotalagen IV, 10 (Schlyter s. 288 ⁵) skrives *þægsluas*. Ligesom andre benævnelser på „økse“, på „sværd“, „spyd“ o. s. v. forekommer også *þerla*

som tilnavn (*Eiríkr þeksla, faðir Sigmundar sperru* Íslend. sög. I, 1843, s. 355), hvilket altså ganske svarer til brugen på runestenen. At udtalen i runeindskriften har været *g* (vistnok spirant), ikke *k*, altså stemmende med skrivemåden *thæghslæ*, *þægslu* i Valdemars jordebog og Vestgötalagen, viser det stungne *Þ*.

amuta] o: *Amunda*, naturligvis ikke at forveksle med Sjörring-stenens amuta o: *Øymunda*.

I olddansk sprogform lyder indskriften altså:

[Ulf?]r þegsla réspi (satti) stén þannsi æftir Amunda féлага (sun) sinn, es warð dóðr at Héðabý.

„Ulv(?) ‘teksle’ rejste (salte) denne sten efter Amunde sin fælle (søn), som døde ved Hedeby“.

Sætningen „som døde ved Hedeby“ stemmer jo ganske med Danevirke- og Hedeby-stenens udsagn om Skarde og Erik, og da alle tre mindesmærker er samtidige, må Århus-stenen sigte til samme begivenhed som de to andre. Men medens kong Sven og Tolv fik lejlighed til at rejse mindesmærkerne efter hirdmanden og stalbroderen på selve kamppladsen, blev Amundes sten rejst langt fra det sted, hvor han var falden. Danevirke- og Hedeby-stenen stod sikkert som mindestene ved de faldne heltes grave; men fjærnt fra Amundes grav rejste den hjemvendte fælle eller en slægtning den sten, der skulde bringe vennens eller frændens navn og mindet om hans heldedød i kampen ved Hedeby til efterverdenen.

Den antagelse kunde synes at ligge fristende nær, at også den store Århus-sten, hvis indskrift ender med den ofte anførte sætning „da konger(ne) kæmpede“, har hensyn til kampene om Hedeby, og at stenens ‘konger’ altså må være Sven tjugeskæg og Erik sejræl.

Dette passer nemlig med indskriftens tid, idet dens sprog- og runeformer viser, at den er samtidig med de to slesvigske stene og med det nys omtalte brudstykke fra Århus. Det er derfor ganske urigtigt, når Thorsen (De danske Runemindesmærker I, s. 8 og oftere) henfører den „til en tid, da landet endnu havde „konger“, til den tid da den gamle kong Gorm, eller rettere hans søn Harald i faderens sidste levetid „vandt sig al Danmark“, som der står på den store Jællinge-sten.“ Den store Århus-sten kan umulig sigte til kampene i

første halvdel af 10de årh. mellem Gorm og Gnupa, Harald og Sigtrygg, hvorom Vedelspang-stenene aflægger vidnesbyrd; derimod vilde tiden som sagt passe på Svens kamp med Svenskerne i århundredets slutning. At der imidlertid heller ikke sigtes hertil, viser indskriften selv; i den del af den, som det tidligere ikke er lykkedes at læse, meddeles det nemlig, at den mand, efter hvem stalbrødre rejste stenen, uarþ ustr uti tuþr, þá kunukan barþusk ǝ: *ward ústr úti dǝðr, þá konungan barðusk*, „døde ude (ǝ: på havet, i et søslag) østpå, da kongerne kæmpede med hinanden“. Men Sven tjugeskæg bliver så alligevel en af de konger, der tænkes på i indskriften; ti hvilken anden kamp skulde der vel sigtes til ved det søslag, hvori en dansk (jysk) mand ved år 1000 faldt østpå, „da kongerne kæmpede med hinanden“, end til selve kongeslaget ved Svolder?

Rækken af vore historiske runemindesmærker begynder med Gorms mindsten efter Tyre og afsluttes netop år 1000 med den store Århus-sten. De falder således alle i det korte tidsrum af 60—70 år og i en periode af vor historie, der i mange henseender er hyllet i et mørke, som det aldrig vil lykkes fuldstændig at sprede. Så meget taknemmeligere må vi derfor være for det lys, som de samtidige mindesmærkers korte indskrifter formår at kaste over begivenheder, der tidlig enten blev helt glemte (Sven tjugeskægs kamp med Svenskerne ved Hedeby), eller fremstillede forvirret og selvmodsigende (den svenske høvding Olavs erobring af Danmark og de danske kongers kampe med hans efterfølgere), eller sammenvævede med sagn på en sådan måde, at det var vanskeligt eller umuligt at skille sandhed fra digt (Gorms og Tyres levetid; de danskes flugt i slaget på Fyrisvoldene o. s. v.).

Den ved dette Skrift indledede Fest i Anledning af **Deres Majestæter Kong Christian IX^s og Dronning Louises Guldbryllup** vil finde Sted i Universitetets Festsal Lørdag den 28. Maj Kl. 12.

Talen holdes af Universitetets Rektor, Professor, Dr. med. & phil. JUL. THOMSEN. Før og efter Talen udfører Studentersangforeningen en af Pastor CHR. RICHARDT i Dagens Anledning forfattet Kantate, hvortil Professor, Dr. phil. J. P. E. HARTMANN har komponeret Musiken.

Kjøbenhavn den 26. Maj 1892.

Under Universitetets Segl.

Re